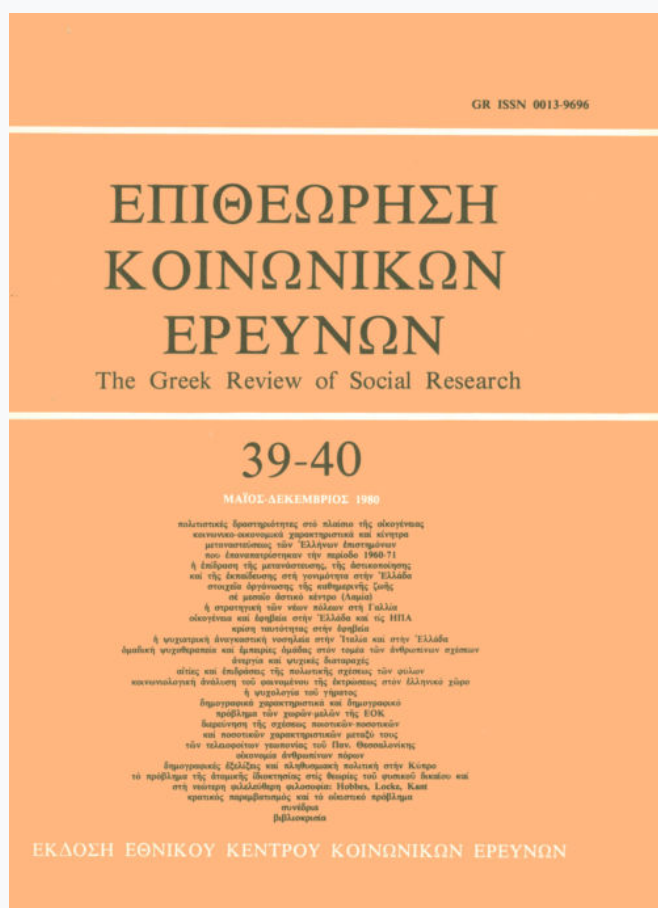

The Greek Review of Social Research

Vol 39 (1980)

39-40

Κοινωνιολογική ανάλυση του φαινομένου της εκτρώσεως στον ελληνικό χώρο: Ανάλυση των ανδρικών απαντήσεων και σύγκριση μεταξύ των δυο φύλων: Μέρος δεύτερο

Κλειώ Πρεσβέλου, Αφροδίτη Τεπέρογλου

doi: [10.12681/grsr.557](https://doi.org/10.12681/grsr.557)

Copyright © 1980, Κλειώ Πρεσβέλου, Αφροδίτη Τεπέρογλου

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Πρεσβέλου Κ., & Τεπέρογλου Α. (1980). Κοινωνιολογική ανάλυση του φαινομένου της εκτρώσεως στον ελληνικό χώρο: Ανάλυση των ανδρικών απαντήσεων και σύγκριση μεταξύ των δυο φύλων: Μέρος δεύτερο. *The Greek Review of Social Research*, 39, 324–341. <https://doi.org/10.12681/grsr.557>

κοινωνιολογική ανάλυση του φαινομένου της έκτρώσεως στον ελληνικό χώρο

Ἀνάλυση τῶν ἀνδρικῶν ἀπαντήσεων
καί σύγκριση μεταξύ τῶν δύο φύλων

Μέρος δεύτερο

τῶν

Κλειῶς Πρεσβέλου

Καθηγήτριας Κοινωνιολογίας
Πανεπιστημίου Wageningen, Ὁλλανδία

καί

Ἀφροδίτης Τεπέρογλου

Κοινωνιολόγου-Δρα Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν

Τό πρῶτο μέρος ἔχει δημοσιευθεῖ στό τεῦχος
28/Γ' τετράμηνο 1976

Ἡ ἔκτρωση, μέ τήν ἔκταση πού πήρε τά τελευταῖα χρόνια στήν Ἑλλάδα, ἀποτελεῖ ἓνα σοβαρό θέμα μελέτης, ἰδιαίτερα γιά τοὺς κοινωνικοὺς ἐπιστήμονες. Ἀναφέρουμε βέβαια τίς διαστάσεις της χωρίς νά μποροῦμε νά παραθέσουμε συγκεκριμένα στοιχεία καί ἀριθμούς. Οἱ πληροφορίες περιορίζονται σέ ἄρθρα, δημοσιογραφικοῦ κυρίως περιεχομένου, κι ὄχι σέ ἐπιστημονικές ἐρευνες ἢ μελέτες. Ἀφ' οὐσιᾶζει βασικά ἡ κοινωνιολογική, ψυχολογική καί δημογραφική σκέψη καί ἐμπειρική ἐρευνα πού θά ἔδιναν στοιχεῖα ποιοτικά γιά τήν ἔκτρωση καθὼς καί γιά τίς ἐπιπτώσεις πού ἔχει στοὺς ἐνδιαφερομένους.¹

Γιά νά συμβάλουμε στή συστηματική ἐξέταση τοῦ θέματος, ἀποφασίσαμε νά ἐπεξεργασθοῦμε στοιχεῖα τῆς ἐρευνας «Νεαρές οἰκογένειες» στή μείζονα περίφερεια πρωτευούσης, πού διεξήχθη τό 1972, καί τά ὁποῖα ἀναφέρονται στή γνώμη τῶν ἐρωτωμένων γιά τήν ἔκτρωση.

Οἱ ἀπαντήσεις τῶν γυναικῶν γιά τή θέση πού πήραν γύρω ἀπό τήν ἔκτρωση δημοσιεύθηκαν ἥδη (βλέπε μελέτη: «Κοινωνιολογική ἀνάλυση τοῦ φαινομένου τῆς ἐκτρώσεως στόν ἑλληνικό χώρο», Α' μέρος, Ἐπιθεώρηση Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν, Τεύχος 28, Ἐκδοσὴ ΕΚΚΕ, 1976).

Ἡ προτεραιότητα πού δόθηκε στήν ἀνάλυση τῶν γυναικείων ἀπαντήσεων εἶναι αὐτονόητη. Ἡ ἔκτρωση σχετίζεται κυρίως μέ τή γυναῖκα γιά πολλοὺς λόγους. Οἱ βιολογικές καί ψυχολογικές ἐπιπτώσεις τῆς κηδεύσεως τήν ἀφοροῦν ἄμεσα. Ἡ τελική ἀπόφαση γιά τήν πρώτη ἢ μιὰ πρόσθετη κύηση, πού θά ἔχει ἐπιπτώσεις καί στό ἀγέννητο παιδί της, δίνεται ἀπό τή γυναῖκα, ἔστω καί ἐάν ἡ ἀπόφαση αὐτή πάρθηκε ἀπό κοινού μέ τό σύζυγο ἢ τό σύντροφο τῆς γυναίκας. Τέλος, οἱ κοινωνικές πιέσεις, ἰδίως σέ περίπτωση ἀπουσίας συζυγικοῦ θεσμοῦ (γάμου), στρέφονται μόνον ἐναντίον τῆς μέλλουσας μητέρας.

Ἡ ἐξέταση τοῦ θέματος τῆς ἐκτρώσεως θά ἦταν ἐλλιπής ἐάν δέν γινόταν καί ἡ ἐπεξεργασία τῶν ἀπόψεων τῶν ἀνδρῶν. Εὐτυχῶς εἰχαμε τά στοιχεῖα αὐτά στήν κατοχή μας. Κρίθηκε λοιπόν σκόπιμη ἡ ἀνάλυσή τους.

Στόχος τῆς παρουσίας μελέτης εἶναι ἄμεσα νά ἐξετασθοῦν οἱ ἀπαντήσεις τοῦ ἀνδρικοῦ δείγματος βάσει τῶν ἰδίων μεταβλητῶν πού χρησιμοποιήθηκαν καί στό γυναικεῖο δείγμα μέ σκοπὸ νά ἐξεταστεῖ κατὰ πόσον οἱ μεταβλητὲς αὐτὲς διαφοροποιοῦν τίς ἀνδρικές ἀπαντήσεις, καί πρὸς ποιά κατεύθυνση γίνονται οἱ διαφοροποιήσεις. Τελικὸς στόχος παραμένει ἡ σύγκριση τῶν ἀπαντήσεων πού ἔδωσαν οἱ ἄνδρες καί οἱ γυναῖκες τοῦ δείγματος. Ἐλπίζουμε ὅτι ἡ ἀνάλυση αὐτή

1. Βαλαώρας, Β., Ὑπογεννητικότης τῶν Ἑλλήνων καί προκληταὶ ἐκτρώσεις, Ἀνάπτυξη ἐκ τῶν πρακτικῶν Ἰατρικῆς Ἑταιρείας Ἀθηνῶν, ἔτος 1969, Ἀθήνα.

θά μᾶς ἐπιτρέψει νά δοῦμε πῶς ἀντικειμενικά τήν ἀποψη τοῦ κάθε φύλου, ἰδίως σέ σχέση μέ τή «συντροφική» διαμόρφωση πού εἶναι νά πάρεῖ ἡ σημερινή οἰκογένεια.² Θά πρέπει νά ὑπενθυμίσουμε ὅτι τό ὅλικο δείγμα ἀποτελεῖται ἀπό παντρεμένους ἄνδρες καί γυναῖκες.

Εἶναι πιθανό ἡ θέση πού παίρνουν ἀπέναντι στήν ἑκτρώση νά διαφέρει ἀπό ἐκείνη τῶν ἀνύπαντρων.

Ἀπό τή σύγκριση τῶν ἀπόψεων τῶν παντρεμένων τῶν δύο φύλων ἐλπίζουμε νά καταλήξουμε σέ μιά πῶς ὁλοκληρωμένη εἰκόνα σχετικά μέ τή στάση τῶν ἐρωτωμένων καθώς ἐπίσης καί τό βαθμό συμφωνίας τους ὅσον ἀφορᾷ τά θέματα πού προηγούμενα θίξαμε. Ἰδιαίτερα γιά τήν ἑκτρώση, θά θέλαμε νά ἐπιβεβαιώσουμε τίς ἀπόψεις κοινωνιολόγων, πού ἔχουν καταλήξει σέ ὁρισμένες θέσεις μετά ἀπό ἔρευνες πού ἔγιναν παγκόσμια μέ τό ἴδιο θέμα. Μιά θέση πού ἔχει ἰδιαίτερη σημασία γιά τήν ἀνάλυση τῆς μελέτης πού θά ἀκολουθήσει εἶναι ὅτι «οἱ ἀπόψεις τῶν ἀνδρῶν ἀπέναντι στήν ἑκτρώση εἶναι περισσότερο φιλελεύθερες ἀπ' ὅ,τι τῶν γυναικῶν».³

Ὅπως ἀναφέρθηκε προηγουμένα, τά στοιχεῖα τῆς μελέτης πού ἀκολουθεῖ προέρχονται ἀπό τήν ἔρευνα μέ τόν γενικό τίτλο «Νεαρές οἰκογένειες»⁴ πού διεξήχθη ἀπό τό ΕΚΚΕ μεταξύ τῶν ἐτῶν 1971 καί 1972 (συγκέντρωση ἐρωτηματολογίων) ἐπὶ ἐνός δείγματος 366 οἰκογενειῶν πού προέρχονταν ἀπό 6 ἀστικούς δήμους τῆς τέως Διοικήσεως Πρωτεύουσας.⁵ Ἡ ἔρευνα εἶχε σάν κύριο στόχο της νά διεσόδῃ στά διάφορα προβλήματα πού ἀπασχολοῦν τά νεαρά ζευγάρια τῆς περιόχης τέως Διοικήσεως Πρωτεύουσας, νά διερευνήσῃ τή συμμετοχή τους στήν κοινωνική καί ἐπαγγελματική ζωὴ καί νά ἀναλύσῃ τίς θέσεις καί ἀντιλήψεις τους γιά τή συζυγική καί οἰκογενειακή τους ζωή.

Ἡ μελέτη χωρίζεται σέ τρία κύρια μέρη: Τό πρῶτο μέρος ἀναλύεται σέ γενικές γραμμές ἡ στάση τῶν ἀνδρῶν πάνω στήν ἑκτρώση. Στό δεύτερο μέρος ἀναλύεται ἡ στάση τῶν ἀνδρῶν βάσει ὁρισμένων

δημογραφικῶν-κοινωνικῶν στοιχείων τῶν ἐρωτωμένων. Ἀναλυτικότερα, τά στοιχεῖα αὐτά εἶναι: ἡ ἡλικία, τό μέγεθος τῆς οἰκογένειας, ἡ ἐπαγγελματική δραστηριότητα καί ἡ οἰκονομική τους κατάσταση. Σέ αὐτό τό δεύτερο μέρος γίνεται καί σύγκριση τῶν ἀπαντήσεων πού ἔδωσαν τά δύο φύλα. Σκοπός εἶναι νά βρεθῇ ἡ κοινωνιολογική ἐξηγήση τῶν διαφορῶν ἢ τῶν ὁμοιοτήτων πού παρατηροῦνται. Στό τρίτο μέρος τῆς μελέτης ἀναλύεται ἡ γνώμη τῶν ἐρωτηθέντων γιά τήν ἑκτρώση, βάσει τῶν ἀποψέων τους γιά τή σεξουαλική, συζυγική καί οἰκογενειακή ζωή.

Οἱ ἐρωτώμενοι σύζυγοι (ἄνδρες-γυναῖκες) σέ ὅλες τίς ἐρωτήσεις, πού ἀναλύονται στή συνέχεια τῆς μελέτης, ἀπάντησαν ξεχωριστά καί γραπτά μέ τήν παρουσία συνεντευκτριάς. Σκοπός τῶν ξεχωριστῶν ἀπαντήσεων ἦταν νά ἀποφευχθῇ ἡ τυχόν ἐπιρροή τοῦ ἐνός συζύγου ἐπὶ τοῦ ἄλλου κατὰ τή διάρκεια τῆς διεξαγωγῆς τῆς ἔρευνας. Αὐτό δίνει πῶς ἀντικειμενική βάση στίς ἀπαντήσεις πού δόθηκαν.

Ι. ἡ στάση τῶν ἀνδρῶν ἀπέναντι στήν ἑκτρώση

Οἱ ἐρωτώμενοι τοῦ δείγματος ἀπάντησαν στήν ἐξῆς ἐρώτηση: «ἐάν ἡ γέννηση ἄλλου παιδιοῦ δέν εἶναι ἐπιθυμητή, τό ζευγάρι ἀποφασίζει ἐάν θά καταφύγῃ ἢ ὄχι στήν ἑκτρώση;». Ἡ ἀνάλυση τῶν ἀπαντήσεων (γνώμες ἀνδρῶν) στόν πίνακα πού ἀκολουθεῖ παρουσιάζεται ὡς ἐξῆς:

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. Ἐάν ἡ γέννηση ἄλλου παιδιοῦ δέν εἶναι ἐπιθυμητή, τό ζευγάρι ἀποφασίζει ἐάν θά καταφύγῃ ἢ ὄχι στήν ἑκτρώση;

Ἀπαντήσεις ἀνδρῶν	N	%
Συμφωνῶ ἀπόλυτα ἢ μᾶλλον συμφωνῶ	185	54,3
Μᾶλλον διαφωνῶ ἢ διαφωνῶ ἐντελῶς	125	37,2
Δέν μπορῶ νά ἀποφασίσω	28	8,2
Χωρίς συγκεκριμένη ἀπάντηση	1	0,3
Σύνολο	341	100,0

Βάσει τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακα 1, οἱ γνώμες τῶν ἀνδρῶν διαχωρίζονται σέ δύο κύριες ὁμάδες: συγκεκριμένα, μία ὁμάδα συμφωνεῖ ἀπόλυτα ἢ μᾶλλον συμφωνεῖ (54,3%) καί μία ὁμάδα μᾶλλον διαφωνεῖ ἢ διαφωνεῖ ἐντελῶς (37,2%).

Τό μεγαλύτερο ποσοστό τῶν ἀνδρῶν (54,3%) συμφωνεῖ μέ τήν πρόταση. Ἐδραιώνεται λοιπόν ἡ ἄποψη ὅτι ὁ ἄνδρας δέν μένει ἀμέτοχος στόν προβληματισμό τῆς ἐκτρώσεως. Τό σχετικά ὑψηλό ποσοστό διαφωνούντων ἀνδρῶν (37,2%) ἐξηγεῖται ἂν πάρουμε ὑπόψη μας θρησκευτικούς, νομικούς ἢ ἠθικούς φραγμούς ἢ τή διαπαιδαγώγηση πού πῆραν οἱ ἐρωτώμενοι ἄνδρες τοῦ δείγματος μέσα στό οἰκογενειακό καί σχολικό περιβάλλον. Ἡ ἀνάλυση αὐτή ἀποκτᾷ ἰδιαίτερη σημασία ὅταν συγκριθοῦν οἱ γνώμες τῶν δύο φύλων.

2. Rosenblatt von Maja, Bernhard, «Berufstätigkeit der Frauen, Gleichberechtigung und Partnerschaftliche Familien», Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, Dezember, 1972, σελ. 689. Οἱ συγγραφεῖς στό ἄρθρο τους τονίζουν τή μορφή τῆς συντροφικῆς οἰκογένειας, ὅπου ἡ κατανομή τῶν ρόλων τῶν δύο συζύγων (ἄνδρα καί γυναῖκα) στριγγίζεται ἐπὶ «συντροφικῆς βάσεως».

3. Bardin, Panos, «A Technique for the Measurement of Attitudes toward Abortions», *International Journal of Sociology of the Family*, Vol. 2., No 1, March 1972.

4. Πρόκειται περί συγκριτικῆς ἔρευνας πού διεξήχθη ταυτόχρονα καί στό Βέλγιο ὑπὸ τῆ διεύθυνση τῆς Κλεώδης Πρεσβέλου.

5. Οἱ ἄνθρωποι τέως Διοικήσεως Πρωτεύουσας ἦταν: Ἀθηναῖοι, Περιστεριῶτες, Καλλιθέας, Καισαριανῆς, Κερατσινίου, Κορυδαλλοῦ. Τά κριτήρια ἐπιλογῆς τοῦ δείγματος ἦσαν: α) πρῶτος γάμος, β) ἡλικία τῶν συζύγων κάτω τῶν 32 χρόνων (τό 1971, γ) λιγότερα ἀπὸ 10 χρόνια γάμου, δ) ἡ ὑπαρξή ἐνός τουλάχιστον παιδιοῦ πού γεννήθηκε τό 1967 ἢ 1968.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2. Γνώμες επί των εκτρώσεων — Διαχωρισμός κατά φύλο

	Άνδρες		Γυναίκες	
	N	%	N	%
Συμφωνώ απόλυτως ή μάλλον συμφωνώ	185	54,3	187	55,0
Μάλλον διαφωνώ ή διαφωνώ έντελώς	127	37,2	130	38,3
Δέν μπορώ νά αποφασίσω	28	8,2	23	6,7
Χωρίς άπάντηση	1	0,3	—	—
Σύνολο	341	100,0	340	100,0

Τά άποτελέσματα εκπλήσσουν λόγω τής όμοιότητας των άπαντήσεων των δύο φύλων. Στήν πρώτη βασική θέση (πλήρης ή έπί μέρους άποδοχή τής έκτρώσεως) δέν ύπάρχει καμιά άπολύτως διαφοροποίηση μεταξύ των δύο φύλων. Μιά έλάχιστη διαφοροποίηση παρουσιάζεται στή δεύτερη θέση (των διαφωνούντων) μέ αύξημένο τό γυναικείο ποσοστό. Παρουσιάζεται έπίσης, στήν τρίτη ομάδα άπαντήσεων, ένα σχετικά ύψηλότερο ποσοστό άναποφασιστων άνδρων. Βασικά καί τά δύο δείγματα, τό άνδρικό καί τό γυναικείο, παρουσιάζουν τήν ίδια φυσιογνωμία. Ή μεγάλη ταύτιση των άπαντήσεων άνδρων καί γυναικών θά πρέπει ιδιαίτερα νά τονισθεί. Δηλώνει, ύποθετικά, «τήν πλήρη συζυγική σύμπτωση καί κατανόηση» σ' ένα θέμα τόσο σημαντικό όπως είναι ή έκτρωση. Ταυτόχρονα όμως μάς οδηγεί στό νά έπιβεβαιώσουμε κι άλλες έρμηνείες, όπως ότι κή εύρεία χρήση τής έκτρώσεως, σάν άντισυλληπτικό μέσου, φαίνεται νά βρίσκει τή βάση τής σέ μία σχετικά γενικευμένη εύμενη γνώμη τόσο των άνδρων όσο καί των γυναικών ύπέρ τής χρησιμοποίησώς τής»⁶.

Τό αντίθετο άκριβώς όσον άφορά τή «γενικευμένη εύμενη γνώμη» συμβαίνει στό βελγικό δείγμα. Άπό τή σύγκριση των στοιχείων προκύπτουν σημαντικές διαφορές (βλέπε Πίνακα 3).

Διατίστωση λοιπόν του έρευνήτ ή είναι ότι ή διαφορά γνώμων μεταξύ των έρωτωμένων του Βελγίου καί εκείνων τής Ελλάδος είναι ριζική.

Στό βελγικό δείγμα, τό ποσοστό άνδρων καί γυναικών πού παίρνουν θετική στάση στήν έκτρωση είναι κατά πολύ χαμηλότερο από ό,τι στό ελληνικό δείγμα. Έπί πλέον, τό γυναικείο φύλο άντιδρά πιά έντονα στήν έκτρωση από τό άνδρικό (39,5% άνδρων συμφωνεί, έναντι μόνον 28,8% γυναικών). Στό ελληνικό δείγμα τά ποσοστά αυτών πού τίθενται ύπέρ τής έκτρώσεως άντιπρόσωπεύουν πλέον του 50% των έρωτωμένων (54,3% άνδρες, 55% γυναικες).

Τό γυναικείο δείγμα τείνει νά είναι λίγο ύψηλότε-

ΠΙΝΑΚΑΣ 3. Γνώμες επί των εκτρώσεων — βελγικό καί ελληνικό δείγμα (%)

	Βελγικό δείγμα		Έλληνικό δείγμα	
	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες
Συμφωνώ απόλυτα ή μάλλον συμφωνώ	39,5	28,8	54,3	55,0
Μάλλον διαφωνώ ή διαφωνώ έντελώς	51,9	63,0	37,2	38,3
Δέν μπορώ νά αποφασίσω	8,3	7,9	8,2	6,7
Σύνολο	99,7	99,7	99,7	100,0
Σύνολο δείγματος (άριθμός οικογενειών)	403	366	366	366

Πηγή: Για τά βελγικά στοιχεία Presvelou, C., Brutus, A., Canivet, B., «L' avortement dans la vie du couple», *Recherches Sociologiques*, No 1, Juin 1972.

ρο από τό άνδρικό. Είναι άξιο μνείας τό γεγονός ότι τό ελληνικό γυναικείο δείγμα περιέχει τό χαμηλότερο ποσοστό άναποφασιστων (6,7%).

Αυτό σημαίνει ότι οι Έλληνίδες πού δέν έχουν κατασταλάξει είναι ποσοτικά λιγότερες άφ' ενός σέ σχέση μέ τους συζύγους τους καί άφ' έτέρου σέ σχέση μέ τό βελγικό δείγμα (άνδρες, γυναίκες).

Οί μεγάλες διαφορές πού παρουσιάζει ή σύγκριση ανάμεσα στίς δύο χώρες έδραιώνουν άκόμη περισσότερο τήν έρμηνεία μιας εύμενός καί γενικευμένης γνώμης γιά τήν έκτρωση σάν άντισυλληπτικό, πράγμα πού αναφέρθηκε πιά πάνω.

II. στάση των άνδρων άέναντι στήν έκτρωση βάσει δημογραφικών-κοινωνικών στοιχείων των έρωτωμένων

Στό δεύτερο μέρος καί στά πλαίσια τής παρούσης μελέτης οι άναλύσεις των άπαντήσεων του άνδρικού δείγματος πραγματοποιούνται σέ δύο παράλληλες κατευθύνσεις.

Ό πρώτος τύπος άναλύσεως διεξάγεται σέ συνάρτηση μέ τίς μεταβλητές πού έχουν τή μεγαλύτερη πιθανότητα διαφοροποιήσεως των άπαντήσεων του άνδρικού δείγματος. Οί μεταβλητές είναι οι έξής: ηλικία, άριθμός παιδιών, επαγγελματική δραστηριότητα καί ύποκαμενική αντίληψη τής οικονομικής τους κατάστασης. Ό δεύτερος τύπος άναλύσεως γίνεται σέ σύγκριση μέ τά δεδομένα του γυναικείου δείγματος πού άναλύθηκαν σύμφωνα μέ τίς ίδιες μεταβλητές στήν προηγούμενη μελέτη.

Ή σύγκριση μεταξύ των δύο φύλων θά γίνει συστηματικά μέ σκοπό νά έπισημάνουμε βάσει ποιων μεταβλητών προκύπτουν διαφοροποιήσεις μέσα στον ελληνικό χώρο.

Τελικούς βέβαια σκοπούς μας είναι νά φθάσουμε σέ μία έμπειρικά βασισμένη έξήγηση, έστω καί έπί μέρους, του ύπό έρευνα θέματος.

6. Πρεσβέλου, Κ., Τεπερόγλου, Α., «Κοινωνιολογική άνάλυση του φαινομένου τής έκτρώσεως στον ελληνικό χώρο», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Έρευνών*, No 28, Έκδοση ΕΚΚΕ, 1976.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4. Ήλικία ανδρών και γνώμη για την έκτρωση

Γνώμη για την έκτρωση	24<27		27<30		30<33		Σύνολο	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Υπέρ	23	59,0	48	52,2	111	63,1	182	59,3
Κατά	16	41,0	44	47,8	65	36,9	125	40,7
Σύνολο	39	100,0 (12,7%)	92	100,0 (30,0%)	176	100,0 (57,3%)	307*	100,0

* Στους πίνακες που ακολουθούν, ο συνολικός αριθμός απαντήσεων δεν παραμένει σταθερός. Τοδο συμβαίνει επειδή στη στατιστική επεξεργασία οι κατηγορίες «χωρίς άπαντηση» και «δεν μπορεί να αποφασιστεί» δεν λήφθηκαν πάντοτε υπ' όψη.

Η ηλικία του άνδρα

Αναφορικά με την ηλικία του άνδρα και σέ συνάρτηση με τη γνώμη του για την έκτρωση, έρευνες που έγιναν επί παγκοσμίου επιπέδου κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι «οι άνδρες κάτω των 30 ετών είναι περισσότερο φιλελεύθεροι απ' ό,τι οι άνδρες των 30 ετών και άνω».⁷

Ο Πίνακας 4 άφορα στις ηλικίες των έρωτωμένων του δείγματος και στη θέση τους για την έκτρωση.

Εάν η συσχέτιση «νεαρότερη ηλικία-ύψηλότερο ποσοστό ευμενοῦς γνώμης για την έκτρωση» θεωρηθεί ότι είναι φιλελεύθερη άποψη, όπως είναι η τάση σέ παγκόσμια κλίμακα, τότε τα αποτελέσματα του παραπάνω πίνακα έρχονται σέ σύγκρουση με έκείνα που προέκυψαν από έρευνες παγκοσμίου επιπέδου. Συγκεκριμένα, διαπιστώνεται στό ελληνικό δείγμα ότι τό ποσοστό παραδοχής της έκτρωσης (και έπομένως τό ποσοστό φιλελεύθερης στάσης) αύξάνει με την ηλικία του άνδρα· 59% των ανδρών ηλικίας 24-27 ετών τίθενται υπέρ της εκτρώσεως έναντι 63,1% ηλικίας 30-33 ετών.

Συγκρίνοντας μεταξύ τους τίς τρείς κατηγορίες ηλικίας του ανδρικού δείγματος διαπιστώνουμε και τίς εξής επί πλέον διαφορές: Στην κατηγορία 27<30 η διαφορά μεταξύ θετικής και άρνητικής θέσεως για την έκτρωση παραμένει σχετικά μικρή: 52,2% υπέρ, 47,8% κατά. Η διαφορά είναι αισθητή στους νεότερους (24<27 ετών) και στους μεγαλύτερους (30<33 ετών), όπου τό ποσοστό ευμενοῦς γνώμης είναι πολύ αύξημένα και αντίστοιχα τό ποσοστά δυσμενοῦς γνώμης είναι έλαττωμένα. Τοδο σημαίνει ότι οι έρωτώμενοι που άνήκουν σ'αυτές τίς δύο κατηγορίες ηλικίας παίρνουν άρκετά σαφή θέση υπέρ της εκτρώσεως. Παρ' όλο ότι και τίς δύο αυτές κατηγορίες ηλικίας παρατηρούται αύξημένα ποσοστά υπέρ της εκτρώσεως, η εξήγηση αυτής της θέσεως διαφέρει από τη μία κατηγορία ηλικίας στήν άλλη. Φαίνεται ότι η εξήγηση πρέπει να άναζητηθεί στή φάση του οικογενειακού κύκλου που οι νεαρές οικογένειες διανύουν

και στή συσχέτιση με οικονομικής φύσεως παράγοντες.

Στήν πρώτη κατηγορία, οι νέοι Έλληνες ηλικίας 24<27 ετών εισέρχονται στή φάση «δημιουργίας οικογένειας» που συμβαδίζει με τη φάση επαγγελματικής προσπάθειας και ανάπτυξεως. Για νά μήν θεσουν σέ κίνδυνο την επαγγελματική και οικονομική προσπάθεια με πρόωρη αύξηση αριθμού παιδιών, 59,0% των ανδρών που τάσσονται υπέρ της εκτρώσεως εκφράζουν την εύχη (ή την επιθυμία) νά καθυστερήσουν μία νέα έγκυμοσύνη.⁸

Αντίθετα, οι άνδρες ηλικίας 30<33 εισέρχονται στή φάση συμπλήρωσεως του αριθμού παιδιών που θέλουν και αντιμετωπίζουν τό πρόβλημα της επί πλεον αύξήσεως της οικογενείας τους. Συνεπώς τό 63,1% των ανδρών, που τάσσονται υπέρ της εκτρώσεως, αυτής της ομάδας ηλικίας, εκφράζουν την επιθυμία όχι μιάς καθυστέρησης, αλλά της άρνησης κάθε μελλοντικής έγκυμοσύνης. Οι μέν νέοι σύζυγοι επιθυμούν νά καθυστερήσουν μία νέα έγκυμοσύνη, οι δέ ηλικιωμένοι νά διακόψουν κάθε πρόσθετη έγκυμοσύνη. Αυτή την έννοια παίρνει στόν ελληνικό χώρο η διαπίστωση ότι οι πίο ηλικιωμένοι άνδρες είναι και πίο φιλελεύθεροι.

Βάσει της παραπάνω ανάλυσεως, η έκτρωση φαίνεται λοιπόν νά αποτελεί άναγνωρισμένο μέσο για την άποφυγή επί πλεον οικονομικών επιβαρύνσεων για την οικογένεια, δηλαδή μέσο προσωρινής άποφυγής των εξόδων του δεύτερου παιδιού (στήν περίπτωση των ανδρών ηλικίας 24<27 ετών) ή κάθε πρόσθετου παιδιού (στήν περίπτωση των ανδρών ηλικίας 30<33 ετών). Η συνέχεια της μελέτης θα δείξει ότι στόν ελληνικό χώρο και ό οικονομικός άξίος παράγοντας⁹

8. Η έρμηνεία μας, δηλαδή η διακοπή μιάς έγκυμοσύνης με έκτρωση εξ αίτίας της επιθυμίας νά μήν έμποδιστεί μία καριέρα από τη γέννηση ενός παιδιού, επαληθεύεται σέ παγκόσμιο επίπεδο. Βλέπε D. Callahan, *Abortion: Law Choice and Morality*, Collier Mac Millan, New York, (2η έκδοση), 1970, σελ. 201-203, 208-209.

9. Δέν άποκλείουμε την ύπαρξη άλλων παραγόντων, όπως π.χ. τον ψυχολογικό παράγοντα, τόν σεξουαλικό, τόν θρησκευτικό κτλ., που παίζουν σημαντικό ρόλο στόν αριθμό παιδιών που τό ζευγίρι επιθυμεί, προγραμματικά ή άποκατά. Τό οικονομικό κόστος ενός παιδιού παραμένει βασικά ό πίο σημαντικός παράγοντας, σέ όλες τίς χώρες, ιδιαίτερα στίς βιομηχανικά άνεπτυγμένες χώρες.

7. Bardis, Panos, «A Technique for the Measurement of Attitudes toward Abortion», *International Journal of Sociology of the Family*, Vol. 2, No 1, March 1972.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5. Αριθμός παιδιών καί ἡ γνώμη τῶν ἀνδρῶν γιά τήν ἐκτρώση

Γνώμη γιά τήν ἐκτρώση	Ένα παιδί		Αριθμός παιδιῶν				Σύνολο	
	N	%	Δύο παιδιά N	%	Τρία παιδιά N	%	N	%
Υπέρ	64	58,7	110	59,5	9	64,3	183	59,4
Κατά	45	41,3	75	40,5	5	35,7	125	40,6
Σύνολο	109	100,0	185	100,0	14	100,0	308	100,0
	(35,4%)		(60,1%)		(4,5%)			

παίζει ρόλο σέ στενά περιθώρια. Όσον ἀφορᾷ τήν κατηγορία ἡλικίας 27<30 ἡ διαφορά μεταξύ τῆς θετικῆς ἢ ἀρνητικῆς ἀπόψεως γιά τήν ἐκτρώση εἶναι μηδαμινή. Πρόκειται ἴσως γιά μιᾶ ομάδα ἀνδρῶν πού δέν ἔχουν ἀκόμη κατασταλάξει τελικά στό μέγεθος τῆς οἰκογένειας. Γι' αὐτόν τό λόγο καί τά ποσοστά ἀρνήσεως ἢ παραδοχῆς χωρίζονται περίπου ἐξ ἴσου.

Εάν συγκρίνουμε τίς ἀπόψεις ἀνδρῶν καί γυναικῶν καταλήγουμε σέ σημαντικά συμπεράσματα καί βασικές διαφορές μεταξύ τῶν δύο φύλων. Ἡ πρώτη διαφορά εἶναι ὅτι στίς γυναῖκες τό ποσοστό παραδοχῆς τῆς ἐκτρώσεως μειώνεται μέ τήν ἡλικία. Π.χ., στήν πρώτη κατηγορία ἡλικίας γυναικῶν (21<25 ἐτῶν) διαπιστώνεται καί τό ὑψηλότερο ποσοστό παραδοχῆς τῆς ἐκτρώσεως μέ 64,6%. Ἡ δεύτερη διαφορά εἶναι ὅτι καμιά κατηγορία ἡλικίας ἀνδρῶν δέν σημειώνει τόσο ὑψηλό ὑπέρ τῶν ἐκτρώσεων ποσοστό ὅπως οἱ νεαρῆς γυναῖκες.

Τά συμπεράσματα αὐτά ἐρχονται σέ ἀντίθεση μέ ἀποτελέσματα ἐρευνῶν παγκοσμίῳ ἐπιπέδῳ γιά τήν ἐκτρώση, ὅπου διαπιστώθηκε ὅτι «γυναῖκες κάτω τῶν 30 χρόνων εἶναι περισσότερο συντηρητικές ἀπό ὅ,τι γυναῖκες 30 χρόνων καί ἄνω». ¹⁰ Ἐρχονται ἐπίσης σέ ἀντίθεση μέ τά ἀποτελέσματα τοῦ ἀνδρικοῦ δείγματος. Σύμφωνα μέ τά δεδομένα ἀπό τίς γυναῖκες καί ἀνδρικές γνώμες καταλήγουμε στήν ὑπόθεση ὅτι στήν Ἑλλάδα, ὁ ἀνδρας σέ μεγαλύτερη ἡλικία, γίνεται πιο φιλελεύθερος στό θέμα τῆς ἐκτρώσεως ἐνῶ ἡ γυναίκα πιο ἀντιδραστική. Τό ἀντίστροφο συμβαίνει γιά τίς νεαρῆς ἡλικίας. Τήν ἐξήγηση πού μπορούμε νά δώσουμε τήν ἀναζητοῦμε στήν μέχρι πρόσφατα ἀρνητική θέση τῆς ἐλληνικῆς νομοθεσίας καί τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς σχετικᾶ μέ τήν ἐλεύθερη πώληση καί χρήση ἀντισυλληπτικῶν μέσων καθώς ἐπίσης καί στήν ἄγνοια ἀναφορικά μέ τή χρησιμοποίηση τέτοιων μέσων. Εἰναι προσθέσουμε ὅτι ἡ παγκόσμια ἀντισυλληπτική πολιτική ἀπευθύνεται κατά τό πλεῖστον στή γυναίκα — σάν νά εἶναι ἡ ἀποφυγή τεκνοποιήσεως καθαρά γυναικεία ὑποχρέωση — τότε τά ἀνωτέρω ἀπροσδόκητα ἀποτελέσματα γίνονται ἀντιληπτά. Δηλαδή, ἐάν 64,6% τῶν νέων γυναικῶν (ἡλικίας 21<25

ἐτῶν) εἶναι ὑπέρ τῆς ἐκτρώσεως ἐναντί 59% τῶν νέων ἀνδρῶν (ἡλικίας 24<27 ἐτῶν), τοῦτο ἐξηγεῖται ἀπό τό γεγονός ὅτι κατά τήν κοινωνία ἡ γυναίκα κι ὄχι ὁ ἄνδρας (ἡ τό ζευγάρι) «φέρει τήν εὐθύνη κυήσεως». Καί ἐφ' ὅσον τῆς ἀπαγορεύεται τό δικαίωμα χρησιμοποίησης ἀντισυλληπτικῶν, τό μόνο μέσο προφυλάξεως πού τῆς ἀπομένει εἶναι ἡ ἐκτρώση. Μέ τήν πάροδο τῆς συζυγικῆς ζωῆς ἡ ἐμπειρία οἰκογενειακοῦ προγραμματισμοῦ πού ἡ γυναίκα ἀποκτᾷ μέσω τῆς ἐκτρώσεως αὐξάνει.

Ταυτόχρονα ὁμοῦ αὐξάνει καί ἡ ἀντίστασή τῆς στήν ἐκτρώση σάν ἀντισυλληπτικό, γεγονός πού ἐξηγεῖται γιὰ τό ποσοστό παραδοχῆς τῆς ἐκτρώσεως (51,5%) στίς πιο ἡλικιωμένες γυναῖκες (≥29 ἐτῶν) εἶναι χαμηλότερο ἀπό τό ποσοστό στούς πιο ἡλικιωμένους ἄνδρες (30<33 ἐτῶν), (63,1%).

Αναφέραμε προηγουμένως τόν οικονομικό παράγοντα σάν τό σημαντικότερο στοιχεῖο ἐρμηνείας τῆς διαφοροποιήσεως μεταξύ τῶν ἀνδρικών ἀπαντήσεων. Σέ συσχετισμό μέ τήν ἡλικία, ὁ ἴδιος παράγοντας βοηθεῖ νά ἐρμηνεύσουμε ἀπό ἀνδρικής πλέρους πλευρᾶς γιὰ τό ποσοστό τῶν πιο ἡλικιωμένων ἀνδρῶν ὑπέρ τῆς ἐκτρώσεως ὑπερβαίνει τό γυναικεῖο ποσοστό.

Ὁ ἀριθμός παιδιῶν κατά οἰκογένεια

Ὁ ἀνωτέρω πίνακας κατ' ἀρχήν ἐπιβεβαιώνει τήν τάση πού ἐπικρατεῖ στήν Ἑλλάδα ὡς πρός τό μέγεθος τῆς οἰκογένειας (τήν ὁποία βέβαια διαπιστώσαμε καί στήν προηγουμένη μελέτη μέ τίς ἀπόψεις τῶν γυναικῶν): 60,1% τοῦ δείγματος ἔχουν 2 παιδιά καί σύμφωνα μέ στοιχεῖα δημογραφικῶν μελετῶν ὁ ἀριθμός αὐτός θά πρέπει νά θεωρεῖται ἀντιπροσωπευτικός. «Στή χώρα μας, τά νέα ζευγάρια φαίνεται ὅτι ἔχουν υἱοθετήσει μία συμπεριφορά ἡ ὁποία πρός τό παρόν ἐξασφαλίζει τήν πλήρη ἀντικατάσταση τῶν γενεῶν, ἀκόμη δέ καί μία αὐξηση τοῦ πληθυσμοῦ. Μέσα στόν διεθνή χώρο, ἡ Ἑλλάδα κατέχει θέση ἄλλον ἱκανοποιητική μέ 2,3 γεννήσεις κατά μητέρα». ¹¹

Τά ἀντίστοιχα ποσοστά γιά τό ἕνα παιδί εἶναι

10. Bards P., «A Technique for the Measurement of Attitudes toward Abortion», *International Journal of Sociology of the Family*, Vol. 2, No 1, March 1972, pp. 1-7.

11. Σερελέα Γαρυφαλλιά: «Οἱ τάσεις τῆς γονιμότητος τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ κατά τήν περίοδο 1956-76 καί οἱ δείκτες μετρήσεώς τῆς». *Επιθεώρηση Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν*, No 36-37, Μάιος-Δεκέμβριος 1979, ΕΚΚΕ, σελ. 260.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5α. Αριθμός παιδιών και η γνώμη των ανδρών και γυναικών για την έκτρωση

Γνώμη για τήν έκτρωση	Ένα παιδί		Αριθμός παιδιών κατά οικογένεια (%)*		Τρία παιδιά	
	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες
Θετική	58,7	55,8	59,5	61,8	64,3	42,2
Άρνητική	41,3	44,2	40,5	38,2	35,7	53,8
Σύνολο	35,4	35,6	60,1	60,3	4,5	4,1

* Πηγή για τις γυναικείες απαντήσεις: Βλ. Πρεσβέλου-Τεπέρογλου, *op. cit.*, Πιν. 4, σ. 278.

35,4% και για τα τρία παιδιά είναι 4,5%. Αυτή η κατανομή αποδεικνύει ότι στην πρώτη κατηγορία ίσως να μην έχει ακόμη αποκλεισθεί το ενδεχόμενο αποκτήσεως ενός δεύτερου παιδιού, ενώ η τρίτη κατηγορία φαίνεται ότι αποκλείει την απόκτηση τέταρτου παιδιού.

Η ανάλυση των απαντήσεων του ανδρικού δείγματος σε σχέση με τον αριθμό παιδιών (βλ. Πίνακα 5) τείνει να δώσει βάρος στην οικονομική εξέλιξη. Διαπιστώνεται κατ' αρχήν μία αυξανόμενη τάση υπέρ της εκτρώσεως, ανάλογα με τον αριθμό παιδιών, αρχίζοντας από 58,7% για το ένα παιδί, 59,5% για τα δύο παιδιά και 64,3% για τα τρία παιδιά. Δηλαδή υπάρχει μία τάση υπέρ της εκτρώσεως, όταν ο άνδρας (ή το ζευγάρι) αποφασίσει ότι έχει ολοκληρωθεί ο αριθμός των παιδιών.

Τις ίδιες τάσεις παραδοχής και απορρίψεως της εκτρώσεως, ανάλογα με τον αριθμό παιδιών, διαπιστώσαμε και στη μελέτη των γυναικών, με μία βασική διαφορά στις απαντήσεις των γυναικών που έχουν τρία παιδιά (βλ. Πίνακα 5α). Το ποσοστό μητρών που είναι ευμενείς απέναντι στην έκτρωση ελαττώνεται (42,2%) αντί να αυξάνει. Στην προηγούμενη μελέτη (γνώμες γυναικών) (βλ. σ. 279) στηρίξαμε την άνωμαλία αυτή σε παραδοσιακούς και θρησκευτικούς λόγους: «Μπορεί... να λεχθεί, σάν υπόθεση, ότι μερικές μητέρες τριών παιδιών ανήκουν στην κατηγορία των γυναικών, που, λόγω παραδοσιακών και θρησκευτικών πεποιθήσεων, αποκρούουν την έκτρωση πολύ περισσότερο από ότι οι δύο άλλες κατηγορίες». Χάρη στα συγκριτικά στοιχεία της παρούσης μελέτης, πιστεύουμε ότι μπορούμε να προσθέσουμε/προτείνουμε μία επί πλέον εξήγηση, η οποία συγχρόνως δίνει και εμπειρική βάση στο ερώτημα γιατί η γυναίκα, σε μεγαλύτερη ηλικία, γίνεται πιο αντιδραστική στο θέμα της εκτρώσεως που εξετάστηκε πιο πάνω.

Όταν η μόνη μέθοδος οικογενειακού προγραμματισμού που της προσφέρεται είναι η παράνομη επανάληψη εκτρώσεως, τότε η γυναίκα, με την πάροδο της ηλικίας (και επομένως με την αύξηση αριθμού εκτρώσεων), αντιστέκεται.

Θα μπορούσαμε ίσως να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι, ανεξάρτητα από το φύλο τους, οι ενδιαφερόμενοι αποφασίζουν για την υπέρ ή κατά στάση απέναντι

στην έκτρωση ανάλογα με τον αριθμό παιδιών που απέκτησαν ή θέλουν να αποκτήσουν. Θά προσθέταμε ακόμη ότι βρισκόμαστε ίσως ενώπιον ενός οικογενειακού προγραμματισμού του ζευγους που εφαρμόζεται όχι με τη μέθοδο των αντισυλληπτικών αλλά με την καταφυγή στην έκτρωση. Στις απαντήσεις των ερωτωμένων περί των αντισυλληπτικών θά αναφερθούμε στη συνέχεια αυτής της μελέτης.

Από τον Μάρτιο του 1980 ή σοβαρή αυτή κοινωνική άνωμαλία τείνει να διορθωθεί από νομικής τουλάχιστον πλευράς. Ο υπ' αριθμ. 1036 Νόμος για τον οικογενειακό προγραμματισμό και για άλλες διατάξεις (που δημοσιεύτηκε στην Έφημερίδα της Κυβερνήσεως της 21ης Μαρτίου 1980) θέτει τις πρώτες βάσεις μιας πιο όρθρης τοποθέτησεως του θέματος. Είναι ακόμη πολύ ένωρίς για να σχηματίσει ο κοινωνιολόγος μία σαφή ιδέα του τρόπου με τον οποίο το Κράτος, που «μεριμνά για τη διάδοση και την πρακτική εφαρμογή των συγχρόνων γνώσεων σε θέματα Γενετικής και Οικογενειακού Προγραμματισμού» (άρθρο 1 του νόμου), σκοπεύει να εδραιώσει τον νόμο για τα μέσα που θά χρησιμοποιήσει για την πρακτική εφαρμογή καθώς επίσης και για τις επιπτώσεις αυτών στους ενδιαφερομένους/στις γυναίκες.

Όσον αφορά τη συμπεριφορά, μελέτες που έχουν γίνει σε άλλες χώρες μοιάζουν να επιβεβαιώνουν, διη παρατηρήθηκε για τις στάσεις. Έτσι, έγινε φανερό ότι η μεγάλη πλειοψηφία των γυναικών που καταφεύγουν σε εκτρώσεις — παράνομα σε όρισμένα κράτη, νόμιμα στα φιλελεύθερα — δεν είναι μητέρες πολυαριθμών οικογενειών, αλλά γυναίκες που δεν έχουν καθόλου παιδιά ή έχουν ένα ή δύο παιδιά. Έτσι, π.χ. στη Σουηδία, μεταξύ του 1960 και 1966, ο αριθμός των γυναικών που έκαναν έκτρωση και δεν είχαν παιδί (κατηγορία που δεν αφορά τη μελέτη μας) τετραπλασιάστηκε. Ο αριθμός εκείνων με ένα παιδί τριπλασιάστηκε και εκείνων των γυναικών με δύο παιδιά διπλασιάστηκε. Το σύνολο των γυναικών που δεν έχουν παιδιά ή έχουν ένα ή δύο παιδιά αντιπροσωπεύει περίπου το 60% του συνόλου.¹² Ψηλότερο ακόμη πο-

12. Οι πληροφορίες προέρχονται από τους πίνακες του D. Callahan, *op. cit.*, σ. 196, Πίνακας 9. Επίσης βλ. *La verité sur l'avortement*.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6. Ἡ επαγγελματικὴ δραστηριότητα τῶν ἀνδρῶν καὶ ἡ γνώμη τους γιὰ τὶς ἐκτρώσεις

Γνώμη γὰ τὶς ἐκτρώσεις	Ἑπαγγελματικὴ δραστηριότητα								Σύνολο	
	Ἐλεύθερος ἐπαγγελματίας		Μισθωτός		Βοηθητικός		Ἐλεύθερος καὶ Μισθωτός			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Ὑπέρ	73	59,8	102	58,3	—	—	4	57,1	179	58,7
Κατὰ	49	40,2	73	41,7	1	100,0	3	42,9	126	41,3
Σύνολο	122	100,0	175	100,0	1	100,0	7	100,0	305	100,0
	(40,0%)		(57,4%)		(0,3%)		(0,23%)			

σοστό προκύπτει ἀπὸ τὴν ἔρευνα τοῦ Α. Μ. Dourlen-Rollier στὴν Γαλλία, τὸ 1964.: 38% τῶν γυναικῶν δὲν εἶχαν παιδιά, 33% εἶχαν ἓνα καὶ 16% εἶχαν δύο, σ' ἓνα σύνολο 87%.

Ἡ επαγγελματικὴ δραστηριότητα τῶν ἀνδρῶν

Ἕνας τομέας ἰδιαίτερης σημασίας εἶναι νὰ ἐξακριβωθεῖ ἂν καὶ κατὰ πόσο τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἀνδρᾶ ἐπηρεάζει τὴ γνώμη του γιὰ τὴν ἔκτρωση.

Οἱ επαγγελματικὲς κατηγορίες τοῦ παραπάνω πίνακα δὲν ἀνταποκρίνονται εἰδικὰ σὲ ξεκαθαρισμένα ἐπαγγέλματα. Κάθε μία περιλαμβάνει ἓνα πολὺ ἑτερογενὲς σύνολο ἐπαγγελλμάτων πού ἀσκοῦνται ἀπὸ ἄνδρες μὲ πολὺ διαφοροποιημένο τὸ ἐπίπεδο τῆς παιδείας, τὴν επαγγελματικὴ τους ἐκπαίδευση καὶ τὸ εἰσόδημα. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ἡ κατηγορία «ἐλεύθ. ἐπαγγέλματα» π.χ. περιλαμβάνει τόσο τὸ γιατρό, τὸ δικηγόρο, τὸ βιομήχανο ὅσο καὶ τὸ μικροεπιχειρηματία βιοποριστὴ (καφετζή). Σὰν κριτήριο διαφοροποίησης μεταξὺ αὐτῶν τῶν δύο επαγγελματικῶν κατηγοριῶν κρατήσαμε μόνο τὸ γεγονός ὅτι στὰ ἐλεύθερα ἐπαγγέλματα ἡ επαγγελματικὴ δραστηριότητα ἀσκεῖται κατὰ ἀνεξάρτητο τρόπο, ἐνῶ οἱ μισθωτοὶ δουλεύουν σὲ σύμβαση ἀπασχόλησως καὶ ἐργασίας.

Μιά πιο λεπτομερὴς καὶ ἀκριβὲς ταξινόμηση τῶν ἐπαγγελλμάτων πού ἀσκοῦσαν οἱ ἐρωτώμενοι δὲν ἦταν δυνατόν νὰ γίνει, ἐξ αἰτίας τῆς ἑλλείψεως κοινωνικοοικονομικῶν δεικτῶν τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἐπεξεργασία τῶν δεδομένων μας, μὲ σκοπὸ νὰ δημιουργήσουμε τέτοιους δείκτες, θὰ ἀπαιτοῦσε σημαντικὸ χρόνο. Λαμβανομένου ὑπ' ὄψη ὅτι αὐτὸς ὁ σοβαρὸς περιορισμὸς ὑπάρχει μέσα στὰ στατιστικὰ δεδομένα μας, κάθε ἐρμηνεία τῶν παρατηρουμένων τάσεων θὰ ἦταν τυχαία.

Ἐπὶ πλεόν ὑπάρχει μεγάλη δυσκολία προκειμένου νὰ ἐρμηνευθοῦν οἱ τάσεις αὐτές, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχουν

παρόμοιες ἐπιστημονικὲς ἔρευνες στὸν ἑλληνικὸ χῶρο γιὰ νὰ στηριχθεῖ κανεῖς. Ἡ μόνη πληροφορία πού δίνει ὁ πίνακας αὐτός εἶναι ὅτι μεταξὺ τῶν ἐλευθέρων ἐπαγγελλματιῶν καὶ τῶν μισθωτῶν δὲν ὑπάρχει σχεδὸν καμία διαφοροποίηση ποσοστῶν σχετικὰ μὲ τὴν ὑπέρ ἢ κατὰ θέση ἀπέναντι στὴν ἔκτρωση: τίθενται ὑπέρ 59,8% ἐλεύθεροι ἐπαγγελλματίες καὶ 58,3% τῶν μισθωτῶν, καὶ ἐναντίον 40,2% ἐλεύθεροι ἐπαγγελλματίες καὶ 41,7% τῶν μισθωτῶν.

Τελειώνοντας τὴν ἀνάλυση τοῦ πίνακα γιὰ τὴν επαγγελματικὴ δραστηριότητα τοῦ ἀνδρᾶ, θὰ θέλαμε νὰ ἀναφέρουμε ὅτι εἰδικὰ σ' αὐτὸν τὸν τομέα δὲν θὰ γίνει σύγκριση μὲ τίς ἀπόψεις τῶν γυναικῶν, γιὰ τὸ λόγο ὅτι οἱ κατηγορίες δὲν εἶναι συγκρίσιμες. Στὴ μελέτῃ τοῦ γυναικειοῦ δείγματος τὸ 79,8% τῶν ἐρωτωμένων δήλωσαν ὅτι ἀσχολοῦνται μόνο μὲ τὰ οἰκιακὰ ἔναντι 13,9% πού ἔχουν πληρὲς ὥρاريو ἐπαγγελλματικὴς δραστηριότητας.

Οἰκονομικὴ κατάσταση τῶν ἐρωτωμένων

Ἡ πρώτη διαπίστωση βάσει τοῦ Πίνακα 7 εἶναι ὅτι τὸ ἡμισυ σχεδόν τοῦ ἀνδρικοῦ δείγματος (46,8%) δηλώνει ὅτι συναντᾷ πολὺ συχνὰ ἢ συχνὰ οἰκονομικὲς δυσκολίες, ἓνα πέμπτο σχεδόν (18,4%) δὲν συναντᾷ, ἐνῶ 34,8% δηλώνει ὅτι συναντᾷ πότε-πότε οἰκονομικὲς δυσκολίες.

Ἡ διαπίστωση τῆς ὑπάρξεως οἰκονομικῆς δυσκολίας ἢ οἰκονομικῆς ἀνέσεως βασίζεται στὴ δήλωση τῶν ἐρωτωμένων. Πρόκειται ἐπομένως περὶ ὑποκειμενικῆς ἐκτιμῆσεως καὶ κρίσεως τῶν ἐνδιαφερομένων. Ὅμως, ἡ σύγκριση μεταξὺ τοῦ ἀνδρικοῦ καὶ τοῦ γυναικειοῦ δείγματος σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο δείχνει καταπληκτικὴ ὁμοιότητα. Αὐτὸ ἔχει ἀρκετὴ σημασία.

Ἡ αὐτόχρονη μελέτῃ τῶν Πινάκων 7 καὶ 7α δίνει τὴν ἐξῆς κατανομή τῶν ἀπαντήσεων:

Συναντοῦν οἰκονομικὲς δυσκολίες	Ἄνδρες	Γυναῖκες
Πολὺ συχνὰ ἢ συχνὰ	145(46,8%)	149(47,0%)
Πότε-πότε	108(34,8%)	109(34,4%)
Σπάνια ἢ ποτὲ	57(18,4%)	59(18,6%)
Σύνολο	310(100%)	317(100%)

ment, Paris: Maloine 1964, σελ. 82. Σκόπιμα ἐπιλέξαμε πληροφορίες γιὰ τὴ δεκαετία τοῦ '60 γιὰ τὴν Γαλλία ὅσο καὶ γιὰ τὴν Σουηδία. Ἡ δεκαετία αὕτη ἀντιστοιχεῖ στὴν περίοδο τῆς σταθεροποίησης τῶν τεχνολογικῶν ἐπιτευξῶν καὶ τοῦ πλουτισμοῦ τῶν δυτικῶν κρατῶν. Θὰ περίμενε συνεπὲς κανεῖς πὼς τὰ οἰκονομικὰ κίνητρα θὰ ἦταν σὲ ἀντιστοιχία μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν παιδιῶν, πράγμα τὸ ὁποῖο φανερὰ δὲν ἐπιβεβαιώνεται.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7. Οί ερωτώμενοι δηλώνουν εάν συναντούν οικονομικές δυσκολίες

Γνώμη για τήν έκτρωση	Πολύ συχνά ή συχνά		Πότε-πότε		Σπάνια ή ποτέ		Σύνολο	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Υπέρ	85	58,6	65	60,2	33	57,9	183	59,0
Κατά	60	41,4	43	39,8	24	42,1	127	41,0
Σύνολο	145	100,0	108	100,0	57	100,0	310	100,0
	(46,8%)		(34,8%)		(18,4%)			

ΠΙΝΑΚΑΣ 7α.

Γνώμη για τήν έκτρωση	Πολύ συχνά ή συχνά		Πότε-πότε		Σπάνια ή ποτέ		Σύνολο	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Θετική	88	59,0	61	56,0	38	64,4	187	59,0
Άρνητική	61	41,0	48	44,0	21	35,6	130	41,0
Σύνολο	149	100,0	109	100,0	59	100,0	317	100,0
	(47,0%)		(34,4%)		(18,6%)		(100%)	

Η ταύτιση των απαντήσεων έχει ιδιαίτερη σημασία, γιατί αποδεικνύει ότι τόσο ο άνδρας όσο και η γυναίκα εκτιμούν κατά τον ίδιο ακριβώς τρόπο τις οικονομικές δυσκολίες που συναντούν. Επομένως, δεν πρόκειται μόνον περί υποκειμενικής εκτιμήσεως και κρίσεως, αλλά περί αντικειμενικής καταστάσεως και εμπειρίας.

Επειδή γενικά παρατηρείται συσχέτιση μεταξύ οικονομικής ανέσεως ή δυσκολίας αφ' ενός και μεγέθους οικογενείας (αριθμού παιδιών) αφ' ετέρου, θα περίμενε κανείς μία μεγάλη διαφοροποίηση της θέσεως των ερωτωμένων του ανδρικού δείγματος σχετικά με την έκτρωση. Συγκεκριμένα, περιμέναμε να βρούμε το υψηλότερο ποσοστό απαντήσεων υπέρ της εκτρώσεως συσχετισμένο με τους ερωτώμενους που δηλώνουν ότι συναντούν πολύ συχνά ή συχνά οικονομικές δυσκολίες. Η υπόθεση αυτή βασίζεται στην ανάλυση οικονομικού κόστους που κάναμε σε προηγούμενη παράγραφο. Η επαλήθευσή της θα βρισκόταν σε λογική συνέπεια με τη θεωρητική εξήγηση του οικονομικού κόστους.

Η επισκόπηση των δεδομένων του Πίνακα 7 διαψεύδει τη συσχέτιση. Αντίθετα, ανακαλύπτουμε ότι το ποσοστό των απαντήσεων υπέρ ή κατά της εκτρώσεως του ανδρικού δείγματος παραμένει υψηλό και αμετάβλητο ανεξάρτητα από την οικονομική άνεση ή δυσκολία που δηλώνουν οι ερωτώμενοι. Συγκεκριμένα, οι δύο άκρες κατηγορίες («πολύ συχνά ή συχνά» και «σπάνια ή ποτέ») εμφανίζουν περίπου τα ίδια ποσοστά (υπέρ 58,6% και 57,9%, κατά 41,4% και 42,1%). Η διαπίστωση αυτή είναι αρκετά σημαντική και μάς επιτρέπει να δώσουμε τα πρώτα στοιχεία μιάς εμπειρικά στηριζόμενης έρμηνειας. Δεδομένου ότι, με-

σα στά περιθώρια του δείγματός μας, α) ο άνδρας φέρει το σημαντικότερο οικονομικό βάρος (79,8% των γυναικών ασχολούνται με τα οικιακά), β) η δήλωση οικονομικής ευχέρειας ή δυσκολίας έχει αντικειμενικό χαρακτήρα και γ) το οικονομικό κόστος είναι αποδεδειγμένα βασικό στοιχείο στον προγραμματισμό μεγέθους οικογενείας, φθάνουμε στο έξης συμπέρασμα: μέσα στον ελληνικό χώρο, που αναλύσαμε, η ποσοτικά υψηλή και γενικευμένη «φιλελεύθερη» στάση των ανδρών υπέρ της εκτρώσεως σημαίνει ότι η άμβλωτική πράξη¹³ εξφυγε πλέον από τα περιορισμένα περι-

13. Μιλάμε θεληματικά περί «άμβλωτικής πράξεως» και όχι περί της στάσεως απέναντι σε αυτήν, γιατί από έρευνες που έγιναν στην Ελλάδα προκύπτει ότι η έκτρωση έχει πάρει μεγάλες διαστάσεις τα τελευταία χρόνια. Ο Βαλαώρας εκτιμά τον έτησιο αριθμό των έγκυσιών εκτρώσεων σε 52.000 για την περίοδο 1956-1965, ενώ ο Λούρος τις ανεβάζει σε 100.000 περίπου το χρόνο (Βλ. Βαλαώρας Βασίλειος, σελ. 18-19 καθώς και Λούρος Νικόλαος «Η επίπτωσης των εκτρώσεων επί του δημογραφικού προβλήματος της Ελλάδος», Ανακοίνωσης 'Ακαδημίας 'Αθηνών, 'Αθηναι 1967). Θα ήταν χρήσιμο να τεθεί το θέμα της πρακτικής των εκτρώσεων σε διεθνή πλαίσια, ώστε να αποφευχθούν βιαστικά και λανθασμένα συμπεράσματα για το μέγεθος του φαινομένου στην Ελλάδα. Οι εκτιμήσεις για τις παράνομες εκτρώσεις και τις επιπτώσεις τους ποικίλλουν κατά έντυπιαστικό τρόπο, πράγμα το οποίο οφείλεται τόσο στην έλλειψη επαρκών μέσων υπολογισμού όσο και σε σκοπούς επηρεασμού (200.000 έως 1.000.000 ετησίως για τις ΗΠΑ, 250.000 με 2.000.000 για τη Γαλλία, 35.000 με 300.000 για το Βέλγιο). Για την επανόρθωση των αριθμών στη Γαλλία, βλ. του Α. Sauvy, «Démographie et avortement», στο *Sexologie*, αρ. 1, 1971, σελ. 89-92 και την έκθεση της Ι. Ν. Ε. Δ. που δημοσιεύθηκε στην ετήσιωρη *Population*, 1966, αρ. 4, σελ. 645-690. Για το Βέλγιο κατά τον G. Dooghe, «Demographische aspecten of de abortuspraktijken» στο *Kultuurleven*, 1971, αρ. 1, ο αριθμός των παράνομων εκτρώσεων θα έπρεπε να πλησιάζει τις 35.000 κατ' έτος. Για την επανόρθωση των αριθμών που αναφέ-

ΠΙΝΑΚΑΣ 8. «Εάν η γέννηση παιδιού δεν είναι επιθυμητή, δικαιολογείται ή εφαρμογή κάθε αντισυλληπτικού μέτρου;» (άνδρικό δείγμα)

Έφαρμόγη κάθε αντισυλληπτικού μέτρου	Θετική		Άρνητική		Σύνολο	
	N	%	N	%	N	%
Συμφωνώ απόλυτα ή μάλλον συμφωνώ	153	82,7	59	46,1	212	67,7
Δέν μπορώ νά άποφασίσω	2	1,1	5	3,9	7	2,2
Μάλλον διαφωνώ ή διαφωνώ έντελώς	30	16,2	64	50,0	94	30,1
Σύνολο	185	100,0	128	100,0	313	100,0
	(59,1%)		(40,9%)			

θώρια της οικονομικής σκέψης και του ύπολογισμού και έγινε ένα αναγνωρισμένο γεγονός της οικογενειακής έμπειρίας και των διασεξουαλικών σχέσεων. Η εξέγηση αυτή θά βρεί πρόσθετη επαλήθευση στη συνέχεια της μελέτης.

Ακολουθώντας τη συγκριτική ανάλυση των δύο δειγμάτων η εξέξ διαφοροποίηση των δύο φύλων άξίζει νά αναφερθεί. Στο άνδρικό δείγμα η συσχέτιση «στάση προς την έκτρωση-οικονομική κατάσταση» δέν δίνει σαφή αποτελέσματα. Επί 145 ανδρών του δείγματος πού δηλώνουν οικονομικές δυσκολίες πολύ συχνά ή συχνά, 58,6% τίθενται ύπέρ της έκτρώσεως, αλλά και επί 57 ανδρών πού δηλώνουν ότι δέν έχουν οικονομικές δυσκολίες, 57,9% τίθενται ύπέρ της έκτρώσεως. Έπομένως ή ύπέρ ή κατά στάση άπέναντι στην έκτρωση δέν επηρεάζεται από την οικονομική πραγματικότητα. Αντίθετα, στο γυναικείο δείγμα, ή άλληλοσύνδεση μεταξύ των δύο στοιχείων είναι πιο εμφανής. Παίρνει όμως την αντίθετη από την αναμενόμενη μορφή, δηλαδή ή οικονομική άνεση συμβαδίζει όχι με χαμηλότερο αλλά με υψηλότερο ποσοστό άποδοχής της έκτρώσεως: επί 59 γυναικών πού δηλώνουν οικονομική άνεση (βλ. κατηγορία: συναντούν σπάνια ή δέν συναντούν οικονομικές δυσκολίες), 64,4% είναι ύπέρ της έκτρώσεως, ενώ επί 149 γυναικών πού δηλώνουν οικονομικές δυσκολίες συχνά ή πολύ συχνά, μόνο 59% είναι ύπέρ της έκτρώσεως. Έδω ακόμη επιβεβαιώνεται ό ανεξάρτητος από οικονομικούς παράγοντες χαρακτήρας της έκτρώσεως.

ρονται στις ΗΠΑ, βλέπε D. Callahan, op. cit., 132-136.

Γιά τους άριθμούς της θνησιμότητας υπάρχουν άνάλογες συστάσεις επιφυλακτικότητας. Έτσι, στη Γαλλία, όπου υπολογίστηκε ό άριθμός των 25.000 θανάτων τό χρόνο από παράνομες έκτρώσεις, στην πραγματικότητα σημειώνονται περίπου 10.000 θάνατοι τό χρόνο γυναικών σε ηλικία αναπαραγωγής, από τους όποιους 260 άποδίδονται σε έγκυμους ή γέννες, και ό όποιοι πάλι δέν όφείλονται όλοι σε έκτρώσεις (Βλέπε A. Sauvy, op. cit., σελ. 89).

III. γνώμες για την έκτρωση βάσει των δεδομένων της σεξουαλικής, συζυγικής και οικογενειακής ζωής

Στό τρίτο και τελευταίο μέρος της μελέτης, οι έρωτώμενοι δίνουν τη γνώμη τους για τη σεξουαλική, συζυγική και οικογενειακή ζωή, σε σχέση πάντοτε με την έκτρωση. Τό ενδιαφέρον του έρευντή συγκεντρώνεται α) στό νά διαπιστώσει κατά πόσο ή γνώμη των ανδρών για την έκτρωση επηρεάζεται από άλλες πρωτοποριακές ιδέες σχετικά με την οικογενειακή ζωή και β) νά συγκρίνει τις γνώμες των ανδρών με εκείνες των γυναικών, προκειμένου νά διαπιστώσει εάν οι γνώμες διαφέρουν κατά φύλο, καθώς επίσης και τις τάσεις (παραδοσιακές, προοδευτικές, πρωτοποριακές) πού υπάρχουν στά δύο φύλα σχετικά με την οικογένεια.

Χρησιμοποίηση των αντισυλληπτικών μέσων

Από δημοσιογραφικές πληροφορίες διαπιστώνουμε ότι στόν ελληνικό χώρο τό κοινό δέν είναι ενημερωμένο και γύρω από τις αντισυλληπτικές μεθόδους. Η ανάλυση πού άκολουθεί, συσχετισμένη μ' αυτές τις πληροφορίες, έχει ιδιαίτερη σημασία.

Αρχική διαπίστωση είναι ότι τό ποσοστό ανδρών πού συμφωνούν (άπόλυτα ή μάλλον) με την εφαρμογή κάθε αντισυλληπτικού μέσου ύπερτερεί του ποσοστού των ανδρών πού τίθενται ύπέρ της έκτρώσεως: 212 άνδρες (67,7%) του συνολικού δείγματος είναι ύπέρ των αντισυλληπτικών, έναντι 185 (59,1%) πού παίρνουν θετική στάση άπέναντι στην έκτρωση.

Μία δεύτερη διαπίστωση είναι ότι τόσο οι θετικές όσο και οι άρνητικές γνώμες για τά αντισυλληπτικά μέσα διαφοροποιούνται έντονα, σε σχέση με τη θέση πού παίρνουν οι έρωτώμενοι άπέναντι στην έκτρωση. Η τάση είναι συνεπής με την άναμονή μας. Συγκεκριμένα, επί 185 ανδρών πού είναι ύπέρ της έκτρώσεως, 82,7% είναι και ύπέρ των αντισυλληπτικών.

Καί αντίθετα, επί 128 ανδρών που είναι κατά της εκτρώσεως ένα 50% αντιτίθεται και στη χρησιμοποίηση των αντισυλληπτικών. Μιά τρίτη διαπίστωση που συνάγεται από την προηγούμενη είναι ότι ο συνδυασμός «αποδοχή εκτρώσεως-αντισυλληπτικών» είναι ποσοτικά κατά πολύ υψηλότερος του συνδυασμού «μη αποδοχή εκτρώσεως-αντισυλληπτικών» (82,7% έναντι 50%). Αυτό μπορεί να ερμηνευθεί κατά δύο τρόπους που δεν βρίσκονται σε αντίθεση, αλλά αλληλοσυμπληρώνονται. Ή πρώτη ερμηνεία είναι η λογική κατάληξη του γαλλικού ρητού *qui veut le plus* (εκτρώση) *peut le moins* (αντισυλληπτικά) (όποιος τολμά τό μεγαλύτερο τολμά και τό μικρότερο). Ή δεύτερη ερμηνεία είναι η έπιβεβαίωση της εκτεταμένης απόδοχής της εκτρώσεως στον ελληνικό χώρο, ιδίως όταν η πολιτική οικογενειακού προγραμματισμού¹⁴ άπουσιάζει.

Οί κατά φύλον άπαντήσεις επιτρέπουν νά έμβανθουνε και νά εξηγήσουμε καλύτερα τον τρόπο μέ τον όποιο τίθεται ή διαλεκτική «εκτρώση - αντισυλληπτικά» από τούς άνδρες και από τίς γυναίκες.

Ή διαφορά μεταξύ των άπαντήσεων των δύο φύλων θά πρέπει νά αναζητηθεί στη διαφορετική άντιμετώπιση του θέματος και στό κατά πόσο ή εκτρώση ένδιαφέρει και άφωρα τίς μιά πλευρά ή τήν άλλη άφ' ενός, καθώς έπίσης στό κατά πόσο οί «θεωρητικοί καταναλωτές» των αντισυλληπτικών είναι καλά πληροφορημένοι άφ' έτέρου. Εγινόν είναι ότι οί αντισυλληπτικές μέθοδοι άφορούν άμεσότερα τίς γυναίκα από ό,τι τόν άνδρα. Ερμηνεύουμε τή διαφορά στίς άπαντήσεις βασίζόμενοι σ' αυτή τή διαπίστωση, γιατί, ταυτόχρονα μέ αυτή τή διαφορά, ή γυναίκα τονίζει και τή σημασία πού άποδίδει τόσο στίς αντισυλληπτικές μέθόδους όσο και στίς γνώσεις της γι' αυτά.

Οί χαρακτηριστικές παρατηρήσεις από τή σύγκριση είναι οί εξής: Κατ' άρχην, ή θετική στάση πού παίρνουν οί γυναίκες έναντι των αντισυλληπτικών είναι μαζική και ξεπερνά τή στάση των ανδρών: 234 γυναίκες (73,8%) έναντι 214 ανδρών (67,7%). Περισσότερες γυναίκες είναι υπέρ των αντισυλληπτικών (234 ή 73,8%) παρά υπέρ της εκτρώσεως (187 ή 58,9%). Ή ίδια τάση σημειώθηκε προηγούμενα στό άνδρικό δείγμα.

Στή συνέχεια, ή θετική συσχέτιση «αντισυλληπτικά-εκτρώση» είναι ποσοστιαία ύψηλη, ιδιαίτερα στό γυναικείο δείγμα. Επ'ί 234 γυναικών πού δέχονται τά αντισυλληπτικά, τά έννέα δέκατα δέχονται και τήν εκτρώση (89,3% γυναίκες ένν 82,7% άνδρες).

Άλλά, άκόμη και μεταξύ των 70 γυναικών πού είναι έναντίον των αντισυλληπτικών, 51,5% παραμένουν υπέρ της εκτρώσεως, 43,1% κατά, ένν 5,4%

άναποφάσιστες. Τά δεδομένα του άνδρικού δείγματος δείχνουν πío μεγάλη συνέπεια μεταξύ των δύο θέσεων: επί 94 ανδρών πού είναι έναντίον των αντισυλληπτικών, 50% είναι και έναντίον της εκτρώσεως, 46,1% υπέρ και μόνον 3,9% άναποφάσιμοι.

Ή άρνηση και της εκτρώσεως και της εφαρμογής των αντισυλληπτικών μέτρων γιά τήν ομάδα αυτή των ανδρών (64 άνδρες του δείγματος) δέν είναι τυχαία. Ούτε είναι τυχαία και ή άρνητική θέση του ενός τρίτου περίπου του όλικού άνδρικού δείγματος (30,1% έναντι μόνον 22,1% του γυναικείου) στίς αντισυλληπτικές μέθόδους. Δεδομένου ότι, όπως τονίστηκε ένωρίτερα, τά αντισυλληπτικά (κυρίως τά μηχανικά και χημικά μέσα) άπευθύνονται ιδίως στή γυναίκα, πώς εξηγείται ένα τόσο μεγάλο άνδρικό ποσοστό, έχθρικό στά αντισυλληπτικά; Άναζητούμε τήν εξήγηση στίς σχέσεις μεταξύ των δύο φύλων και συγκεκριμένα στό θέμα έλέγχου του άνδρα πρós τή γυναίκα. Δηλαδή, υποθέτουμε ότι, εάν ή γυναίκα καταφύγει σέ αντισυλληπτικές μέθόδους, ο άνδρας από τήν πλευρά του πιστεύει ότι μειώνεται αισθητά ο έλεγχός του επάνω της. Οί υποθέσεις βέβαια αυτές γίνονται στό πλαίσιο της νοοτροπίας πού επικρατεί μέσα στον ελληνικό χώρο γιά τήν οικογένεια και γιά τίς σχέσεις των δύο φύλων, και υπό τή μορφή βασικών υποθέσεων ένα περαιτέρω έμπειρικές έρευνες πού είναι άπαραίτητες στό θέμα της στάσεως και συμπεριφοράς του πληθυσμού άπέναντι στό αντισυλληπτικά.

Μιά τελευταία παρατήρηση άφωρα τήν κατηγορία των άναποφάσιτων. Ή διαπίστωση είναι ότι στίς άνδρικές άπαντήσεις τά ποσοστά αυτά είναι πολύ μικρά (1,1% γι' αυτούς πού είναι υπέρ τής εκτρώσεως και 3,9% έναντίον). Άντίθετα, στίς γυναίκες τά ποσοστά είναι πío αυξημένα (3,2% γι' αυτές πού είναι υπέρ της εκτρώσεως και 5,4% έναντίον). Δηλαδή διαπιστώνουμε ότι οί άνδρες παίρνουν πío σαφή θέση γιά τά αντισυλληπτικά, άνεξάρτητα εάν συμφωνούν ή διαφωνούν μέ τήν εκτρώση, από ό,τι οί γυναίκες, πού παρουσιάζονται πío άναποφάσιστες. Αυτό, όπως ήδη αναφέρθηκε, θά πρέπει νά όφείλεται στό γεγονός ότι ο τρόπος άναπτύξεως της αντισυλληπτικής πολιτικής, ενημερώσεως άλλα και της βιομηχανικής παραγωγής των αντισυλληπτικών μέσων προβληματίζει άμεσα τή γυναίκα. Και αυτό συμβαίνει τόσο στίς άνεπτυγμένες χώρες όσο και στίς άναπτυγσόμενες, μέ αποτέλεσμα νά θεωρείται ή γυναίκα από τό κοινωνικό σύνολο και από τόν ίδιο της τόν έαυτό μόνη υπεύθυνη γιά τόν οικογενειακό προγραμματισμό.¹⁵

14. Όπως ήδη είπώθηκε πío πάνω, ο νόμος αρ. 1036, πού δημοσιεύθηκε στήν Έφημερίδα της Κυβερνήσεως της 21ης Μαρτίου 1980, προσπαθεί νά συμπληρώσει αυτό τό κενό.

15. Άρκεί νά αναφερθεί ότι ή γυναικεία εθθύνη έχει έπιβληθεί άκόμη και στίς πío πατριαρχικές παραδοσιακές κοινωνίες, όπου ή γυναίκα παραμένει έντελώς ύποταγμένη στήν άνδρική βούληση και άπόφαση, γιά νά καταλάβει κανείς τά λάθη άλλα και τίς αν-όσότητες πού υφίσταται ή γυναίκα (Bláste Presvelou, C., *Les perspectives de la croissance de la population étudiée au niveau de la famille*, FAO, 73/8 1973).

ΠΙΝΑΚΑΣ 9. Σεξουαλικές σχέσεις πριν τό γάμο και γνώμη για τις εκτρώσεις

Σεξουαλικές σχέσεις πριν τό γάμο	Γνώμη για τις εκτρώσεις Υπέρ		Κατά		Σύνολο τών άπαντήσεων περί σεξουαλικών σχέσεων	
	N	%	N	%	N	%
Ναί	93	51,1	57	45,2	150	48,7
Όχι	88	48,4	69	54,8	157	51,0
Μή ισχύουσα άπάντηση	1	0,5	—	—	1	0,3
Σύνολο	182	100,0	126	100,0	308	100,0
	(59,0%)		(41,0%)			

Γιά νά έμβασθύνουμε περισσότερο στήν άρνηση τών έρωτωμένων γυναικών γιά τίς άντισυλληπτικές μεθόδους, θά πρέπει άπαραίτητα νά άναφερθούμε και στήν έλλειψη ένημερώσεως πού ύπάρχει γύρω άπό αυτό τό ζήτημα. Όπως άρχικά τονίσαμε, ύπάρχει και ό φόβος τής «άγνωσης» γιά θέματα τόσο σοβαρά, πού μόλις τόν τελευταίο καιρό άρχίζουν νά συζητούνται δημόσια, ιδιαίτερα άπό γυναικείες όργανώσεις. Άπό τίς συζητήσεις αυτές διαπιστώνεται ή παντελής έλλειψη ενημερώσεως, και όλες άνεξαίρετως καταλήγουν στήν άναγκαιότητα τής σωστής σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης του κοινού.

Προγαμιαίες σεξουαλικές σχέσεις

Στόν Πίνακα 9 γίνεται συσχέτιση μεταξύ τών γνωμών τών έρωτωμένων γιά τήν έκτρωση άφ' ενός και τών σεξουαλικών σχέσεων πριν άπό τό γάμο μέ τόν νυν σύζυγό τους άφ' έτέρου.

Έδώ εισχωρεί μία παρατήρηση γενικής μορφής, άφου τό άνδρικό δείγμα είναι χωρισμένο σέ δύο παρόμοια σχεδόν τμήματα άναφορικά μέ τίς προγαμιαίες σεξουαλικές σχέσεις τών έρωτωμένων μέ τήν νυν σύζυγό τους: 48,7% δηλώνουν ότι είχαν, 51% ότι δέν είχαν. Άς υπενθυμίσουμε έδώ ότι ή δήλωση άφορά όχι τή γνώμη ή τή θέση τών έρωτωμένων, άλλα τή συμπεριφορά. Κατά πόσο τά ποσοστά αυτά εκφράζουν πιστά τήν έμπειρία τών έρωτωμένων είναι άδύνατο νά έλεγχει. Ό Έλεγχος αυτός θά μπορούσε νά γίνει εάν οι άναλύσεις είχαν γίνει κατά ζεύγος. Λόγω τεχνικών και χρονικών περιορισμών τά δεδομένα αναλήθηκαν πρός τό παρόν κατά φύλο.

Έπανερχόμαστε στήν επί μέρους άνάλυση τών άπαντήσεων. Η συσχέτιση στό άνδρικό δείγμα τών δύο μεταβλητών «προγαμιαίες σεξουαλικές σχέσεις-έκτρωση» παρουσιάζει μία σχετικά μικρή διαφοροποίηση. Συγκεκριμένα, επί 182 άνδρων πού είναι υπέρ τής έκτρώσεως, οι μισοί (51,1%) δηλώνουν ότι είχαν προγαμιαίες σεξουαλικές σχέσεις, ενώ επί 126 άνδρων πού άντιτίθενται στήν έκτρωση, 54,8% δηλώνουν ότι δέν είχαν. Οι πληροφορίες αυτές δέν μάς έπιτρέπουν έπομένως νά πούμε ότι ύπάρχει άλληλοσύνδεση μεταξύ τών δύο αυτών στοιχείων. Μέ άλλα λόγια, δέν

φαίνεται νά έπαληθεύεται ή ύπόθεση, σύμφωνα μέ τήν όποια λ. χ. μία «φιλελεύθερη» προγαμιαία σεξουαλική συμπεριφορά δυνατόν νά είχε επίδραση στήν άπόκτηση θετικής στάσεως άπέναντι στήν έκτρωση, ή και άντίθετα, μία συντηρητική προγαμιαία συμπεριφορά θά έπιδρούσε άρνητικά στή στάση άπέναντι στήν έκτρωση. Έπομένως αυτό δέν μπορεί νά θεωρηθεί σάν πρωτοποριακό στοιχείο. Άπό τήν άλλη πλευρά ύπάρχει ένα 45,2% τών άνδρων πού είναι κατά τής έκτρώσεως, άλλα δηλώνουν ότι πριν άπό τό γάμο είχαν σεξουαλικές σχέσεις. Καί αυτό είναι σημαντικό. Θα θέλαμε νά άναφερθούμε ειδικότερα σ'αυτή τήν ομάδα, γιατί πιστεύουμε ότι δέν είναι τυχαίο τό γεγονός ότι 57 έρωτώμενοι επί του όλικού δείγματος άφ' ενός μέν άνηφουν τίς κοινωνικές και ήθικές άξίες τίς σχετικές μέ τήν άποχή άπό προγαμιαίες σεξουαλικές σχέσεις μέ τή μέλλουσα σύζυγο (σεβασμός τής «παρθενίας»), καθώς και τόν κίνδυνο προγαμιαίας συλλήψεως/έγκυμοσύνης, άφ' έτέρου όμως άντιτίθενται στήν έκτρωση. Η ομάδα αυτή διέπεται άπό μία άσαφή/διφορούμενη συμπεριφορά. Ειδικά, δεχόμαστε τήν ύποθετική εξήγηση ότι ή ομάδα αυτή γιά θρησκευτικούς ή ήθικούς λόγους πιστεύει στόν φονικό χαρακτήρα τής έκτρωσης. Κατά πόσον όμως σέβονται τό πρόσωπο τής γυναίκας, τήν όποία έκθέτουν σέ προγαμιαία έγκυμοσύνη, παραμένει προβληματικό.

Άπόψεις περί διαζυγίου και συζυγικής συμβιώσεως

Τό περιεχόμενο καθεμιάς άπό τίς τρεις παρακάτω προτάσεις πού τέθηκαν στους έρωτωμένους άναφέρεται στή διαφορετική μορφή άλλα και στόν διαφορετικό βαθμό άνοχής τών έρωτωμένων έναντι τής συμπεριφοράς πού μεταβάλλει τό θεσμό του γάμου.

Οι μεταβολές αυτές είτε θίγουν τό θεσμό του γάμου (διαζύγιο) είτε έναν άπό τούς βασικούς σκοπούς του (θρησκευτική άρνηση τεκνογονίας), είτε τήν κοινωνική λειτουργία και χρησιμότητα του γάμου (έξώγαμη συμβίωση).

Βασικά, ή έξώγαμη συμβίωση (τρίτη πρόταση) είναι περισσότερο «πρωτοποριακή» άπό τίς δύο προηγούμενες. Τό διαζύγιο (πρώτη πρόταση) είναι ή λιγό-

ΠΙΝΑΚΑΣ 10. Γνώμες του ζεύγους για τη συζυγική ζωή και την έκτρωση (άπαντήσεις ανδρών)

Συζυγική ζωή του ζεύγους	ΘΕΤΙΚΗ							
	Συμφωνούν άπόλυτα ή μáλλον συμφωνούν		Δέν μπορούν νά άποφα- σίσουν		Μάλλον διαφωνούν ή διαφωνούν άπόλυτα		Χωρίς άπάντηση συγκε- κριμένη	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Τό διαζύγιο νά είναι έξ ί- σου εύκολο, όπως και ό γάμος	75	40,5	8	4,3	101	54,6	1	0,6
Είναι παραδεκτό, κοινωνι- κά, τά ζευγάρια νά μήν επι- θυμούν παιδιά και νά άπο- φασίζουν νά μήν κάνουν ποτέ	53	28,6	7	3,8	125	67,6	—	—
Ή ελεύθερη συμβίωση νά είναι έξ ίσου παραδεκτή, κοινωνικά, όπως και ό γά- μος	32	17,3	15	8,1	137	74,1	1	0,5

ΑΡΝΗΤΙΚΗ

Σύνολο γνωμών για τη
συζυγική ζωή του ζεύγους

Συζυγική ζωή του ζεύγους	Συμφωνούν άπόλυτα ή μáλλον συμφωνούν		Δέν μπορούν νά άποφα- σίσουν		Μάλλον διαφωνούν ή διαφωνούν άπόλυτα		Χωρίς άπάντηση συγκε- κριμένη		Συμφωνούν άπόλυτα ή μáλλον συμφωνούν		Διαφωνούν άπόλυτα ή μáλλον διαφωνούν	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Τό διαζύγιο νά είναι έξ ί- σου εύκολο, όπως και ό γάμος	37	28,9	8	6,3	82	64,0	1	0,8	112	35,7	183	58,4
Είναι παραδεκτό, κοινωνι- κά, τά ζευγάρια νά μήν επι- θυμούν παιδιά και νά άπο- φασίζουν νά μήν κάνουν ποτέ	19	14,9	3	2,3	105	82,0	1	0,8	72	23,3	230	73,4
Ή ελεύθερη συμβίωση νά είναι έξ ίσου παραδεκτή, κοινωνικά, όπως και ό γά- μος	16	12,5	4	3,1	107	83,6	1	0,8	48	15,3	244	77,9

τερο «πρωτοποριακή». Στηριζόμενοι στά άνωτέρω, υποθέσαμε ότι τό ποσοστό του δείγματος (τόσο τό άνδρικό όσο και τό γυναικείο), που δέχεται τήν τρίτη πρόταση, θά είναι χαμηλότερο από εκείνο που δέχεται τίς δύο προηγούμενες, και επί πλέον ότι τό ποσοστό καταφατικών άπαντήσεων θά μειώνεται βαθμιαία από τήν πρώτη πρός τήν τρίτη πρόταση.

Τά άποτελέσματα του Πίνακα 10 έπαληθεύουν πλήρως τήν άρχική μας υπόθεση: 35,7% άνδρών είναι υπέρ του διαζυγίου, 23,3% είναι υπέρ της θεληματικής άρνησης τεκνογονίας, ενώ μόνον 15,3% είναι υπέρ της εξώγαμης συμβίωσης. Καί αντίστροφα, 58,4% των άνδρων είναι εναντίον του διαζυγίου, 73,4% είναι εναντίον της θεληματικής άρνήσεως τε-

ΠΙΝΑΚΑΣ 11. Γνώμες του ζεύγους για τη συζυγική ζωή και την έκτρωση (άπαντήσεις και των δύο φύλων)

Συμφωνούν μέ:	Διαζύγιο	Θεληματική άρνηση τεκνογονίας	Εξώγαμη συμβίωση
Άνδρες	35,7%	23,3%	15,3%
Γυναίκες	34,7%	26,5%	12,3%
Διαφωνούν μέ:			
Άνδρες	58,4%	73,4%	77,9%
Γυναίκες	60,6%	68,7%	75,7%
Άναποφάσιστοι			
Άνδρες	5,1%	3,1%	6,0%
Γυναίκες	4,4%	4,8%	10,7%

κνογονίας και 77,9%, δηλαδή 8 άνδρες στους 10, είναι ενάντια στην εξώγαμη συμβίωση. Το γυναικείο δείγμα επαληθεύει επίσης τη γενική υπόθεση, αλλά παρουσιάζει, συγκριτικά με το ανδρικό δείγμα, διαφορές που απαιτούν επεξηγήσεις.

Τά ποσοστά γυναικών που είναι υπέρ ή κατά της εξώγαμης συμβίωσης είναι πιά χαμηλά από τα ανάλογα ανδρικά ποσοστά, ενώ συγχρόνως μία γυναίκα στις δέκα είναι αναποφάσιστη.

Λιγότερες γυναίκες από τους άνδρες αντιτίθενται στη θεληματική άρνηση τεκνογονίας, ενώ το ποσοστό γυναικών που αντιτίθενται στο διαζύγιο είναι υψηλότερο του ανδρικού. Τείνουμε να δεχθούμε ότι η άσυνεπεια των γυναικών έναντι άπαντήσεων είναι επιφανειακή. Η λογική που συνδέει τις δύο αυτές θέσεις πρέπει να αναζητηθεί στην κοινωνική θέση της Έλληνίδας.

Εάν περισσότερες γυναίκες σε συσχέτιση με τους άνδρες, που είναι συγχρόνως και σύζυγοί τους, αντιτίθενται στο διαζύγιο, είναι γιατί φοβούνται όλες τις τυχόν επιπτώσεις που η διακοπή του γάμου θα έχει στις ίδιες και στα παιδιά τους. Δεν αποκλείεται και η άβεβαιότητα τους για μία νέα κοινωνική και προσωπική σταθεροποίηση με τη δημιουργία καινούργιας οικογένειας. Το γεγονός ότι υπερτερούν σε σχέση με τους άνδρες στην άποδοξη θεληματικής άρνησεως τεκνογονίας, που σημαίνει η άποψη από σεξουαλικές σχέσεις ή χρησιμοποίηση αντισυλληπτικών, θα πρέπει να θεωρηθεί ότι η έκτρωση είναι η μοναδική τους διεξόδο. Έκπλησσει βέβαια το υψηλό ποσοστό αναποφάσιστων γυναικών στο θέμα της εξώγαμης συμβίωσης (10,7%). Άς σημειωθεί ότι τα ποσοστά αναποφάσιστων γυναικών στις άλλες δύο «πρωτοποριακές» προτάσεις παραμένουν σχετικά χαμηλά και σταθερά: 4,4% και 4,8%, και πλησιάζουν τα ποσοστά αναποφάσιστων ανδρών: 5,1% και 3,1%. Κατά την άποψή τους η εξώγαμη συμβίωση δεν αποτελεί ικανοποιητική λύση. Οι γυναίκες, όπως και οι άνδρες, παρμένουν επηρεασμένες από τις οικογενειακές αξίες, αλλά προβληματίζονται, και επομένως μένουν αναποφάσιστες, γιατί αμφιβάλλουν εάν η εξώγαμη συμβίωση θα φέρει μελλοντικά εξέλιξη δικαιωμάτων στη σεξουαλική ζωή του ζευγαριού.

Για να επανέλθουμε όμως στις απαντήσεις των ανδρών και χωρίς την ειδική σύγκριση με τις απαντήσεις των γυναικών, καταλήγουμε σε όρισμένα συμπεράσματα. Η γνώμη τους για την έκτρωση ελαφρά επιηρεάζει τη γνώμη τους για το διαζύγιο. Η ομάδα που συμφωνεί με την πρόταση της έκτρωσεως, διαφωνεί με την πρόταση του διαζυγίου με 54,6%. Άλλά και η ομάδα που διαφωνεί με την πρόταση της έκτρωσεως επίσης διαφωνεί και με την πρόταση του διαζυγίου με 64,0%. Δηλαδή, διαπιστώνουμε μία έντονη, αντίθεση με την πρόταση του διαζυγίου. Την ένδειξη αυτή την θεωρούμε σημαντική, ιδιαίτερα, διότι το τελευταίο χρονικό διάστημα και μέσα στα πλαίσια νεό-

τερης διαμόρφωσης του Οικογενειακού Δικαίου, το θέμα του διαζυγίου συζητείται με ιδιαίτερη ένταση.

Στη συνέχεια εξετάζουμε τη δεύτερη πρόταση, η οποία αφορά τη θεληματική άρνηση τεκνογονίας. Το σημαντικότερο στην πρόταση αυτή είναι ότι τίθεται και η κοινωνική κριτική. Στο σύνολό τους οι ερωτώμενοι διαφωνούν με 73,4% και συμφωνούν με 23,3%. Η διαφορά των δύο ομάδων είναι πολύ μεγάλη. Η σημαντικότερη βέβαια διαπίστωση είναι της ομάδας που έχει θετική γνώμη για την έκτρωση, αλλά διαφωνεί με 67,6% στην παραπάνω πρόταση. Πιστεύουμε ότι τα μεγάλα ποσοστά διαφωνίας με την πρόταση θα πρέπει να αφορούν και το «παραδεκτό κοινωνικά» που περιλαμβάνει η πρόταση. Δηλαδή, οι ερωτώμενοι αντιτίθενται στην «κοινωνική» τοποθέτηση του θέματος.

Το τρίτο και τελευταίο θέμα είναι σχετικό με την ελεύθερη συμβίωση και το γάμο. Ο έρευνητής που είναι εξοικειωμένος με τον ελληνικό χώρο, θέτοντας την ερώτηση αυτή, γνώριζε βέβαια την αντίθεση των ερωτωμένων, γιατί η οικογένεια «αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθον της ελληνικής κοινωνίας»,¹⁶ και μιά τέτοια πρόταση, που επιτρέπει την ελεύθερη συμβίωση, προσκρούει στον υπάρχοντα θεσμό.

Πράγματι, οι ερωτώμενοι τάχθηκαν με 15,3% υπέρ αυτής της προτάσεως και διαφωνήσαν με 77,9%. Η ποσοστιαία διαφορά μεταξύ άρνησεως και παραδοχής είναι πολύ μεγάλη. Σ' αυτήν ειδικά την πρόταση η άρνηση παραδοχής επιρίζεται, βέβαια, στην κοινωνική κριτική. Μέσα στο κατά παραδοσιακό τρόπο κοινωνικό σύνολο, θα θεωρηθεί αδιανόητο η ελεύθερη συμβίωση να αντικαταστήσει «κοινωνικά» το γάμο. Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον του κοινωνιολόγου της οικογένειας βρίσκεται στο ότι οι νεοτεριστικές αυτές τάσεις άρχισαν να εθαρμολογούνται σε άλλες κοινωνίες. Σάν παράδειγμα αναφέρουμε τα σκανδιναβικά κράτη.¹⁷

16. Κλειώ Πρεσβέλου, «Ο θεσμός της οικογένειας εις την Έλλάδα (Επισκοπήσεις βιβλιογραφίας), *Επιθεώρηση Κοινωνικών Έρευνών*, Τεύχος 13, Ιούλιος-Σεπτέμβριος 1972, σελ. 101.

17. Άς σημειωθεί ότι ήδη από το 1970 κατά τη διάρκεια του Έβδμου Παγκοσμίου Συνεδρίου Κοινωνιολογίας, ο Löcsei Pal παρουσίασε τον όρισμό «syndyasmos» = συνδυασμός (ελληνική λέξη) για να όρισει «Legalized and not Legalized Varieties of Lasting Living Community between Men and Women».

Κατά τη διάρκεια κοινωνιολογικής έρευνας σε θέματα οικογένειας, που έγινε τον Σεπτέμβριο-Νοέμβριο του 1975 στην Δανία και στην Φινλανδία, διαπιστώσαμε ότι αυτές τις χώρες παρουσιάζει αύξηση των ζευγαριών που συζούν κάτω από συνθήκες νομίμου γάμου. Στην Δανία ειδικότερα, το 1973 έγιναν 30.813 γάμοι, δηλ. 6,1%, σε σύγκριση με το 1963 που είχαν γίνει 38.580 γάμοι και 8,2% κατά 1000 κατοίκους. Ο Jan Trost, κοινωνιολόγος της οικογένειας (Πανεπιστήμιο της Uppsala), σε μελέτες του σχετικά με τη συγκατοίκηση παντρεμένων και μη παντρεμένων ζευγαριών αναφέρει ότι «το 1970 ο αριθμός των μη παντρεμένων ζευγαριών που συγκατοικούσαν ήταν περίπου το 7% όλων των ζευγαριών (παντρεμένων και μη). Τώρα οι αριθμοί φαίνεται να έχουν αυξηθεί περίπου στο 10%. Η πτώση των ποσοστών γαμηλιότητας κατόπιν τούτου εξαρτάται κι από την αύξηση του αριθμού των μη παντρεμένων 'συγκατοικούντων ζευγαριών'».

ΠΙΝΑΚΑΣ 12.

Γνώμες σχετικά με τους κοινωνικούς ρόλους άνδρα και γυναίκας στην οικογενειακή και επαγγελματική ζωή — Γνώμη για την έκτρωση (άπαντήσεις ανδρών)

Προτάσεις σχετικά με τους ρόλους	Συμφωνούν απόλυτα ή μάλλον συμφωνούν		ΘΕΤΙΚΗ Δέν μπορούν νά αποφα- σίσουν		Μάλλον διαφωνούν ή διαφωνούν απόλυτα		Χωρίς άπάντηση συγκε- κριμένη	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Η γυναίκα άφροσιώνεται άποκλειστικά στο σπίτι και τά παιδιά της, ό άνδρας στην εργασία	161	87,0	—	—	23	12,4	1	0,6
Έάν ό σύζυγος προτιμά νά μείνει στο σπίτι και ή σύ- ζυγός του νά εργάζεται έ- ξω, αυτή τους ή άπόφαση δέν σχολιάζεται	27	14,6	17	9,2	140	75,7	1	0,5

ΑΡΝΗΤΙΚΗ

Σύνολο άπαντήσεων
για τους κοινωνικούς ρόλους

Προτάσεις σχετικά με τους ρόλους	Συμφωνούν απόλυτα ή μάλλον συμφωνούν		Δέν μπορούν νά αποφα- σίσουν		Μάλλον διαφωνούν ή διαφωνούν απόλυτα		Χωρίς άπάντηση συγκε- κριμένη		Συμφωνούν απόλυτα ή μάλλον συμφωνούν			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Η γυναίκα άφροσιώνεται άποκλειστικά στο σπίτι και τά παιδιά της, ό άνδρας στην εργασία	113	88,3	1	0,8	14	10,9	—	—	274	87,5	37	11,8
Έάν ό σύζυγος προτιμά νά μείνει στο σπίτι και ή σύ- ζυγός του νά εργάζεται έ- ξω, αυτή τους ή άπόφαση δέν σχολιάζεται	11	8,6	—	—	117	91,4	—	—	38	12,1	257	82,1

Συγκρίνοντας τίς νεωτεριστικές αυτές τάσεις με την άποψη των έρωτωμένων για την έκτρωση, διαπιστώ-
νουμε ότι δέν υπάρχει μεγάλη έπιρροή μεταξύ τους.
Δηλαδή, τά ποσοστά διαφωνίας με την πρόταση είναι
άσχετα με τί θετική ή άρνητική άποψη των έρωτωμέ-
νων για την έκτρωση. Έτσι, στη θετική θέση για την
έκτρωση διαφωνούν με την παραπάνω πρόταση
74,1%. Στην άρνητική θέση για την έκτρωση διαφω-
νούν με την πρόταση 83,6%.

Γνώμες για τό διαχωρισμό των κοινωνικών ρόλων
άνδρα—γυναίκας

Στή συνέχεια προτάθηκε στους έρωτώμενους νά
άπαντήσουν σε ιδέες, όπως πιστεύουμε, άρκετά πρω-
τοποιακές, πού αναφέρονται στους κοινωνικούς ρό-
λους άνδρα και γυναίκας.

Ο ελληνικός έρευνητικός χώρος είναι κατά κά-
ποιον τρόπο έντελώς άγνος σε παρόμοιες έρευνες.

Όμως, ή κοινή γνώμη και ή κοινωνική κριτική, έντο-
να συνδεδεμένες με τον ελληνικό τρόπο ζωής στην
άντιμετώπιση των ρόλων άνδρα και γυναίκας δέν
παύουν νά οδηγούν σε μία παραδοσιακή αντιμετώπι-
ση των θεμάτων.

Στόν παραπάνω πίνακα αναλύονται οί γνώμες των
ανδρών σε θέματα:

α. κατά πόσον ή γυναίκα άφροσιώνεται άποκλειστι-
κά στο σπίτι και τά παιδιά της και ό άνδρας στην έρ-
γασία (ρόλος παραδοσιακός).

β. εάν ό σύζυγος προτιμά νά μείνει στο σπίτι και ή
σύζυγός του νά εργάζεται έξω, ή άπόφαση αυτή νά
μήν σχολιάζεται (ρόλος πρωτοποριακός).

Η πρώτη θέση θίγει ένα πολυσυζητημένο τον τε-
λευταίο καιρό θέμα. Πρόκειται για τό ρόλο της γυναι-
κάς γενικότερα και ιδιαίτερα εκείνον πού την θέλει
άποκλειστικά σύζυγο και μητέρα.

Στό σύνολο των άπαντήσεων διαπιστώνουμε ότι
μόνον ένας άνδρας στους δέκα (11,8%) διαφωνεί. Εί-

να δηλαδή βαθιά ριζωμένη ή γνώμη για τον γυναικείο ρόλο, πράγμα που είναι άσχετο με τη θετική ή αρνητική θέση που παίρνει ο άνδρας απέναντι στην έκτρωση.

Συγκριτικά με το σύνολο των γυναικείων απαντήσεων διαπιστώνουμε μία διαφοροποίηση με τις απαντήσεις των ανδρών. Οι γυναίκες διαστακτικά κατά κάποιον τρόπο τείνουν να διαφωνήσουν με 19,3%, αλλά εξακολουθούν να αποδέχονται τον γυναικείο ρόλο με 79,2%. Όπως βλέπουμε, υπάρχει διαφορά γνώμων μεταξύ ανδρών και γυναικών στο σύνολό τους.

Εάν τώρα αναφερθούμε στη θέση των ανδρών για την έκτρωση, σε συνδυασμό με την παραπάνω πρόταση, διαπιστώνουμε ότι και στη θετική αλλά και στην αρνητική στάση για την έκτρωση τα ποσοστά συμφωνίας με την πρόταση του παραδοσιακού ρόλου της γυναίκας είναι υψηλά. Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι η γνώμη για τον γυναικείο ρόλο είναι απόλυτη (το ποσοστό αναποφάσιστων ανδρών είναι μηδαμινό). Οι άνδρες έχουν μία συγκεκριμένη άποψη χωρίς αμφιταλαντεύσεις.

Η δεύτερη πρόταση αφορά πρωτοποριακά θέματα και ζητά την αντιστροφή των παραδοσιακών ρόλων μεταξύ άνδρα και γυναίκας. Η πρόταση δεν θίγει άλλως την αλλαγή των ρόλων, αλλά ταυτόχρονα τονίζει και το γεγονός ότι «η απόφαση του ζευγαριού δεν πρέπει να σχολιάζεται», δηλαδή, η πρόταση προβλέπει ότι, σε μία τέτοια απόφαση του ζευγαριού, η κοινωνική κριτική πρέπει να εξαλειφθεί.

Στο σύνολο οι απαντήσεις επιβεβαιώνουν το παραδοσιακό της δομής των κοινωνικών ρόλων των δύο φύλων. Ένα 82,1% των ανδρών του δείγματος διαφωνεί με την «αντιστροφή» των ρόλων. Το ποσοστό αυτό είναι κάπως μεγαλύτερο από εκείνο των γυναικών (79,2%).¹⁸

Τα αποτελέσματα αυτά επιβεβαιώνουν την άρχικη υπόθεση της έντονης κοινωνικής κριτικής και των επιπτώσεων, γιατί η άρνηση του άνδρα στην παραπάνω πρόταση αφορά τις επιπτώσεις. Έπίσης, η διαφοροποιημένη διαπαιδαγώγηση των αγοριών και κοριτσιών μέσα στην ελληνική οικογένεια είναι γνωστή. Η αλλαγή¹⁹ αυτή των ρόλων για τον άνδρα είναι αδιανόητη, αφ' ενός γιατί προσωπικά ο ίδιος δεν συμφωνεί και αφ' ετέρου γιατί υφίσταται «τις επιπτώσεις» της κοινωνικής κριτικής. Άσχετα με τη θετική ή αρνητική γνώμη τους για την έκτρωση, τα ποσοστά δια-

φωνίας μέσα στις ομάδες είναι υψηλά (75,7% για όσους αποδέχονται την έκτρωση και 91,4% για όσους την αρνούνται). Το εξαιρετικά υψηλό ποσοστό αυτών που διαφωνούν και με την έκτρωση και με την αντιστροφή των ρόλων αποδεικνύει ότι η αρνητική τους άποψη βασίζεται σε καθαρά παραδοσιακές δομές. Στην κατηγορία εκείνων που παίρνουν θετική θέση απέναντι στην έκτρωση εμφανίζεται αρκετά έντονο και το ποσοστό των αναποφάσιστων, με 9,2%. Πιστεύουμε ότι η ομάδα αυτή θα βρίσκεται μεταξύ του παραδοσιακού και του πρωτοποριακού τρόπου παραδοχής της προτάσεως, δηλαδή μία αμφιταλαντευόμενη ομάδα.

Από την ανάλυση σχετικά με τους κοινωνικούς ρόλους των δύο φύλων διαπιστώνεται καθαρά ότι οι άνδρες του δείγματος δεν δέχονται στο σύνολό τους καμιά αλλαγή. Γι' αυτούς τα κεκτημένα δικαιώματα αποτελούν κανόνα κοινωνικής συμπεριφοράς που δεν συζητείται ούτε χρειάζεται αλλαγή.

Οι απαντήσεις του γυναικείου δείγματος που εξετάστηκαν στην προηγούμενη μελέτη επιβεβαιώνουν τη γενική τάση προς άποδοξη παραδοσιακού διαχωρισμού των ρόλων άνδρα και γυναίκας.

Αντιλήψεις για τη σεξουαλική ζωή

Στο τελευταίο αυτό μέρος αναλύεται η γνώμη των ερωτώμενων για θέματα που αφορούν τη σεξουαλική ζωή εκτός γάμου. Ειδικότερα, με βάση πάντοτε την έκτρωση, οι ερωτώμενοι εξέφρασαν τη γνώμη τους σχετικά α) με τα αντισυλληπτικά, β) τη συμβίωση των αρραβωνιασμένων και γ) τη μητρότητα των ανупαντρων γυναικών.

Αρχίζουμε την ανάλυση με την πρώτη θέση, τη σχετική με τα αντισυλληπτικά. Οι ερωτώμενοι άνδρες στο σύνολό τους απαντούν ότι δέχονται την ελεύθερη διάθεση αντισυλληπτικών με 64,2% και την άπορριπτουν με 28,8%. Συγκριτικά με τις γυναίκες απαντήσεις διαπιστώνουμε ότι οι άνδρες ζητούν με ελαφρά υψηλότερο ποσοστό την ελεύθερη διάθεση των αντισυλληπτικών από ό,τι οι γυναίκες. Οι τελευταίες συμφωνούν με 62,1% με την πρόταση. Το ποσοστό των γυναικών που διαφωνούν ανέρχεται σε 28,4%.

Όσον αφορά τη θετική ή αρνητική θέση για την έκτρωση διαπιστώνουμε ότι οι άνδρες που έχουν θετική άποψη για την έκτρωση συμφωνούν με την πρόταση για τα αντισυλληπτικά με 80,5%. Εκείνοι που έχουν αρνητική άποψη για την έκτρωση διαφωνούν με 51,6%. Ειδικά, για την τελευταία αυτή ομάδα διαφωνίας, καί' επέκταση μπορεί να αναφερθεί ότι γενικά αντιτίθενται σε κάθε μορφή ελευθερίας των γυναικών.

Η ομάδα αυτή που αντιτίθενται στην έκτρωση και ταυτόχρονα στα αντισυλληπτικά πρέπει να εμποδίζεται από ήθικους, θρησκευτικούς φραγμούς και γενικά από παραδοσιακά στοιχεία.

18. Είναι αξιομνηστικό ότι στο βελγικό γυναικείο δείγμα μόνον ένα 58,9% διαφωνεί με την «αντιστροφή» των ρόλων. Πρεσβέλου Κλειώ-Τεπερτζόγλου, «Κοινωνιολογική ανάλυση του φαινομένου της έκτρώσεως στον ελληνικό χώρο», Α μέρος, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Έρευνών*, Τεύχος 28, Έκδοση ΕΚΚΕ, 1976.

19. Νασιάκου Μαρία, «Διαφορές των φύλων και ψυχολογική ταυτότητα», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Έρευνών*, Νο 36-37, Έκδοση Έθνικού Κέντρου Κοινωνικών Έρευνών, Μάιος-Δεκέμβριος 1979, σελ. 364.

ΠΙΝΑΚΑΣ 13. Απόψεις για τη σεξουαλική ζωή εκτός γάμου και γνώμη για την έκτρωση (απάντησεις ανδρών)

Απόψεις σχετικά με τη σεξουαλική ζωή	Συμφωνούν απόλυτα ή μᾶλλον συμφωνούν		ΘΕΤΙΚΗ Δέν μπορούν νά ἀποφασίσουν		Διαφωνούν απόλυτα ή μᾶλλον διαφωνούν					
	N	%	N	%	N	%				
Τά ἀντισυλληπτικά διατίθενται ἐλεύθερα στήν ἀγορά, γιά ὅλους: παντρεμένους καί μὴ Οἱ ἀρραβωνιασμένοι νά μποροῦν νά ζοῦν μαζί γιά ἓνα χρονικό διάστημα πρὶν παντρευτοῦν Ἡ μητρότητα νά ἐπιτρέπεται στίς ἀνύπαντρες γυναῖκες ποῦ δέν ἐπιθυμοῦν νά παντρευτοῦν	149	80,5	12	6,5	24	13,0				
	103	55,7	10	5,4	72	38,9				
	33	17,9	14	7,5	138	74,6				
Σύνολο γνωμῶν σχετικά με τὴ σεξουαλικὴ ζωὴ										
Απόψεις σχετικά με τὴ σεξουαλικὴ ζωὴ	Συμφωνούν ἀπόλυτα ἢ μᾶλλον συμφωνούν		ΑΡΝΗΤΙΚΗ Δέν μποροῦν νά ἀποφασίσουν		Διαφωνούν ἀπόλυτα ἢ μᾶλλον διαφωνούν		Συμφωνούν ἀπόλυτα ἢ μᾶλλον συμφωνούν		Διαφωνούν ἀπόλυτα ἢ μᾶλλον διαφωνούν	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Τά ἀντισυλληπτικά διατίθενται ἐλεύθερα στήν ἀγορά, γιά ὅλους: παντρεμένους καί μὴ Οἱ ἀρραβωνιασμένοι νά μποροῦν νά ζοῦν μαζί γιά ἓνα χρονικό διάστημα πρὶν παντρευτοῦν Ἡ μητρότητα νά ἐπιτρέπεται στίς ἀνύπαντρες γυναῖκες ποῦ δέν ἐπιθυμοῦν νά παντρευτοῦν	52	40,6	7	5,5	66	51,6	201	64,2	90	28,8
	57	44,5	2	1,6	68	53,1	160	51,1	140	44,7
	11	8,6	2	1,6	115	89,8	44	14,0	253	80,8

Η δεύτερη πρόταση στην όποία απάντησαν οι άνδρες άφορούσε την ελεύθερη συμβίωση των άρραβωνιασμένων πριν παντρευτούν, πρωτοποριακή πρόταση για τόν ελληνικό χώρο.

Αναλύοντας τόν πίνακα καταλήγουμε στη διαπίστωση ότι: οι άνδρες συμφωνούν με 51,1% με την πρόταση για την ελεύθερη συμβίωση των άρραβωνιασμένων πριν παντρευτούν και οι γυναίκες, αντίστοιχα, με 42,2%.

Τά ποσοστά διαφωνίας με την πρόταση παρουσιάζονται ως εξής: οι άνδρες διαφωνούν με την παραπάνω πρόταση με 44,7% και οι γυναίκες με 53,3%. Παρατηρούμε μιά αισθητή διαφορά στις απόψεις των δύο φύλων, ειδικά σ' αυτή την πρόταση.

Η άρνηση της γυναίκας, συγκριτικά με τόν άνδρα, νά δεχθεί την πρωτοποριακή αυτή πρόταση θά πρέπει νά όφειλεται στην κοινωνική κριτική πού θά ύποστεί, εάν εφαρμόσει αυτόν τόν τρόπο διαβίωσης. Ή γυναίκα μπορεί νά γίνει περισσότερο «εύλωτη» στην κοινωνική κριτική εάν πριν από τό γάμο της δημιουργήσει μιά τέτοια κατάσταση, δηλαδή της ελεύθερης συμβίωσης. Γι' αυτό πιστεύουμε, κινούμενη σ' αυτά τά πλαίσια, ή γυναίκα άρνείται συγκριτικά με τόν άνδρα την παραπάνω πρόταση.

Σχετικά με τη γνώμη των έρωτωμένων ανδρών για την έκτρωση και την ελεύθερη συμβίωση των άρραβωνιασμένων, οι απόψεις τους συμβαδίζουν. Δηλαδή, ή ομάδα πού δέχεται την έκτρωση δέχεται επίσης και

τήν παραπάνω πρόταση με 55,7%. Η ομάδα των έρωτωμένων που δεν δέχεται την έκτρωση δεν δέχεται επίσης και την πρόταση για την ελεύθερη συμβίωση με 53,1%.

Η τρίτη και τελευταία ερώτηση που υποβλήθηκε στους έρωτωμένους, μέσα στο πλαίσιο της σεξουαλικής ζωής εκτός γάμου, αφορούσε στο να επιτρέπεται ή μητρότητα στις ανύπαντρες γυναίκες που δεν επιθυμούν να παντρευτούν. Οι υποθέσεις της έρευντικής ομάδας ότι μία τέτοια πρόταση θα εύρισκε αντίθετους τους έρωτώμενους επαληθεύτηκαν στο σύνολό τους. Άσχετα με τη θέση των έρωτωμένων απέναντι στην έκτρωση (θετική ή αρνητική), η διαφωνία των έρωτωμένων με την παραπάνω πρόταση είναι αξιοσημείωτη.

Στο σύνολο οι έρωτώμενοι διαφωνούν με την παραπάνω πρόταση με ποσοστό 80,8% και συμφωνούν με 14,0%.

Οι ομάδες που δημιουργούνται είναι οι εξής: εκείνοι οι οποίοι έχουν θετική γνώμη για την έκτρωση διαφωνούν με την παραπάνω πρόταση με ποσοστό 74,6%. Οι έρωτώμενοι που έχουν αρνητική γνώμη για την έκτρωση διαφωνούν στην παραπάνω πρόταση με ένα απόλυτο ποσοστό 89,8%.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον πάντως παρουσιάζει το γεγονός ότι και οι δύο βασικές ομάδες της έρευνάς μας, οι άνδρες και οι γυναίκες, εμφανίζουν σημαντική «ταύτιση άποψεων» πάνω σ' αυτό το θέμα. Τα ποσοστά διαφωνίας και συμφωνίας είναι σχεδόν τα ίδια. Αυτό το γεγονός χρειάζεται να τονισθεί, γιατί δείχνει ότι η μητρότητα αποτελεί θέμα κοινωνικής δομής που δεν επιδέχεται συζήτηση ή αλλαγή.

Τελειώνοντας, θα θέλαμε να αναφερθούμε στο πρόβλημα της νομικής και κοινωνικής αντιμετώπισης της άγαμης μητέρας και του παιδιού εκτός νομίμου γάμου.

Η Παγκόσμια Διάσκεψη Πληθυσμού που πραγματοποιήθηκε υπό την αιγίδα του ΟΗΕ, το 1974, στο Βουκουρέστι, αναφέρεται σε μία από τις αποφάσεις που αφορούν το παιδί: «*Η μέριμνα για το παιδί πρέπει να γίνει ουσιαστική. Κάθε παιδί έχει το δικαίωμα να τύχει ορισμένων παροχών που θα του εξασφαλίζουν την υγιεινή διαβίωσή του και θα του δίνουν τη δυνατότητα πλήρους ανάπτυξεως.*»²⁰

Ο δρόμος που θα πρέπει να διανυθεί μεταξύ των δικαιωμάτων του παιδιού και της μητέρας, ανεξάρτητα από τη νομική τους τοποθέτηση απέναντι στο γάμο και την παραδοσιακή στάση που πήραν τα ζευγάρια της έρευνας, είναι ακόμη αρκετά μακρινός.

έπιλογοs

Μέσα στα πλαίσια που καλύπτει αυτή η έρευνα, η έκτρωση στην Ελλάδα, σαν μέσο διακοπής μιάς είτε

πρόσθετης είτε ανεπιθύμητης έγκυμοσύνης, δεν συναντά καμιά αντίσταση από τον μισό και πλέον πληθυσμό του δείγματος. Η μεγάλη ταύτιση των θετικών απαντήσεων ανδρών και γυναικών ήταν η πρώτη αναπάντεχη διαπίστωση.

Η στάση των ανδρών διαφοροποιείται σε σχέση με την ηλικία τους, με τάση να συμβαδίζει η αύξηση του ποσοστού θετικών απαντήσεων με την αύξηση της ηλικίας. Το αποτέλεσμα αυτό διαφέρει και από παγκόσμια τάση — που εμφανίζει την αντίθετη σχέση — και από τα αποτελέσματα του γυναικείου δείγματος. Την τάση αυτή την αποδίδουμε στο ρόλο που παίζει το οικονομικό κόστος σε συσχέτιση με τη φάση του οικογενειακού κύκλου.

Η αντίθετη τάση που παρατηρείται στο γυναικείο δείγμα εξηγείται από το γεγονός ότι η έκτρωση έχει γίνει βίωμα της Έλληνίδας. Με την πάροδο του χρόνου και την εμπειρία από τη συζυγική ζωή η γυναίκα ίσως να αποκτά περισσότερη πεποίθηση στην «αποδοτικότητα» της μεθόδου, αντίσπεκται όμως στο μέσο αυτό διακοπής της έγκυμοσύνης όταν δεν είναι πιά πολύ νέα.

Το οικονομικό κόστος βοηθά στην εξήγηση των διαφοροποιούμενων ανδρικών απαντήσεων σε σχέση με το μέγεθος της οικογένειας των έρωτωμένων. Οι ίδιες τάσεις παραδοχής και απορρίψεως της έκτρωσεως διαπιστώθηκαν και στις γυναίκες, με αποτέλεσμα να καταλήζουμε ότι, ανεξάρτητα από το φύλο, οι ενδιαφερόμενοι άνδρες και γυναίκες αποφασίζουν να καταφύγουν ή όχι στην έκτρωση, ανάλογα με τον αριθμό των παιδιών που απέκτησαν ή θέλουν να αποκτήσουν.

Η οικονομική εξήγηση έπρεπε, σύμφωνα με τα παραπάνω, να διαφοροποιήσει τις απαντήσεις υπέρ ή κατά της έκτρωσεως σε σχέση με την οικονομική δυσκολία ή άνεση των έρωτωμένων.

Τα αποτελέσματα είναι αντίθετα από ό,τι περιμέναμε. Για τους άνδρες η στάση απέναντι στην έκτρωση δεν επηρεάζεται καθόλου από τον οικονομικό παράγοντα, γιά τις γυναίκες η μεγαλύτερη οικονομική άνεση συμβαδίζει με υψηλότερο ποσοστό ανοχής της έκτρωσεως.

Η περαιτέρω επεξεργασία των δεδομένων επιβεβαιώνει τον ανεξάρτητο χαρακτήρα της έκτρωσεως, τόσο στο ανδρικό όσο και στο γυναικείο δείγμα.

Αποδεικνύεται έτσι εμπειρικά ότι στον ελληνικό χώρο η έκτρωση έχει γίνει ένα στοιχείο της καθημερινής ζωής και εμπειρίας. Δεν συσχετίζεται ούτε με οικονομικούς παράγοντες ούτε με γεωεπιστικές ιδέες, ούτε όμως βασικά και με τις διαφορές των δύο φύλων.

Η ανάλυση των ανδρικών απαντήσεων επαληθεύει πλήρως τις παρατηρήσεις που κάναμε σαν έπιλογο στην προηγούμενη μελέτη. Στην Ελλάδα, η έκτρωση χρησιμοποιείται σαν ριζικό αντισυλληπτικό μέσο, ενώ παράλληλα χρησιμοποιείται σαν λύση, όταν οι νεαροί

20. Τεπερόγλου, Α., «Παγκόσμιος Διάσκεψις Πληθυσμού», *Επιθεωρησις Κοινωνικών Έρευνών*, Ιούλιος-Δεκέμβριος 1974, Νο 21-22, σελ. 291.

σύζυγοι ἀπόκτησαν ἤδη μέχρι δύο παιδιά.

Ὁ ἐρευνητὴς δὲν ἀναπληρώνει τὸν ὑπεύθυνο κοινωνικῆς πολιτικῆς ἢ τὸν νομοθέτη. Προσπαθεῖ μὲ ἀντικειμενικότητα νὰ ἀναλύσει τίς κοινωνικὲς σχέσεις. Συγχρόνως ὁμῶς ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴ τῶν ὑπευθύνων

γὰρ κοινωνικὲς βελτιώσεις καὶ μεταρρυθμίσεις.

Ἡ ὀρθὴ τοποθέτηση τοῦ γάμου καὶ τῆς σεξουαλικῆς ἀγωγῆς παρουσιάζονται σὰν θέματα ποὺ χρειάζονται ἰδιαίτερη προσοχή, ἰδίως μέσα στὰ πλαίσια τοῦ νέου νόμου γιὰ οἰκογενειακὸ προγραμματισμό.